

Excess i nødværge

En retlig analyse af grænserne for brug af nødværge, med fokus på individets subjektive opfattelser

Excessive self-defence

A legal examination of the boundaries of self-defence with an emphasis on the individuals subjective perceptions

Af William Benjamin Christensen

Antal ord

Sider

48 af 54

Ord

19844 af 20931

Tegn

125809 af 132138

Tegn eksklusive mellemrum

106369 af 111919

☐

Se ordantal, mens du skriver

Annuller

OK

Titelblad

Uddannelsessted: Aalborg Universitet

Studieretning: Jura, 10. semester

Eksamen: Kandidateksamen

Vejleder: Lene Wachter Lentz

Emne: Strafferet

Dansk titel: Excess i nødværge

Engelsk titel: Excessive self-defence

Afleveringsdato: 15. maj 2025

Anslag: 125.809

Udarbejdet af: William Benjamin Christensen

Studienummer: 20205260

1. Abstract

This thesis examines the legal boundaries for exemption from criminal liability in cases involving excessive self-defence under Section 13, subsection 2 of the Danish Criminal Code. While the first subsection of Section 13 provides the objective criteria for lawful self-defence, the second subsection introduces a subjective exemption, allowing for criminal exemption where the excessive self-defence is reasonably explained by fear or agitation provoked by the attack. The thesis explores the interplay between these two levels of assessment, and focuses particularly on how the courts weigh individual psychological and situational elements when applying subsection 2.

Through a legal-dogmatic method grounded in statutory interpretation and supported by a systematic analysis of case law, the thesis seeks to identify the key legal parameters guiding the courts' discretion in cases surrounding excessive self-defence. The thesis finds that criminal exemption under subsection 2 is granted only in rare and narrowly defined situations, typically when the defendant's excessive response appears as an immediate and emotionally overwhelmed reaction to a wrongful attack.

The thesis focuses on three central aspects. First, it analyses the nature and extent of the excess particularly whether the reaction was disproportionate, or whether it took place too long after the initial threat. The more severe or delayed the excess, the more stringent the court is in accepting subjective explanations. Second, it examines what qualifies as "reasonable" fear or agitation, and how courts evaluate the intensity, duration, and credibility of such emotional states in the specific factual context. Third, it investigates how the defendant's personal abilities to assess necessity and act proportionally influence the legal outcome. Here, the thesis differentiates between cases involving mentally vulnerable individuals such as people with autism or tourette's syndrome and professionally trained individuals such as police officers and security guards.

The findings indicate that Danish courts do not operate with a fixed threshold for invoking subsection 2, but rather adopt a highly discretionary approach based on a balancing of both subjective and objective factors. In cases where the accused suffers from mental impairments that directly affect judgment, there is a tendency to accept wider margins for error. Conversely, individuals with strong professional training may sometimes be held to higher standards, although the practice remains inconsistent.

The thesis concludes that Section 13, subsection 2 serves a vital legal function in recognising the psychological reality of high-stress confrontation, but that its application remains limited and heavily context-dependent. Further clarification from the Courts would be beneficial, particularly concerning the legal significance of the accused's cognitive and situational capacities in borderline cases

1. Abstract.....	2
2. Indledning.....	5
3. Problemformulering.....	6
4. Afgrænsning.....	6
5. Metode.....	7
6. Objektive straffrihedsgrunde.....	9
7. Straffelovens § 13, stk. 1.....	10
7.1 Uretmæssigt angreb.....	11
7.2 Påbegyndt angreb.....	12
7.3 Overhængende angreb.....	13
7.4 Nødvendig og forsvarlig.....	14
7.5 Subjektive fejllopfattelser.....	15
8. Nødværge grænsetilfælde.....	16
8.1 Intervention i nødværge.....	16
8.2 Pligt til flugt.....	17
8.3 Præventive foranstaltninger.....	18
8.4 Provokeret angreb.....	18
8.5 Nødværge overfor uskyldige.....	18
9. Straffelovens § 13, stk. 2.....	19
9.1 Overskridelse af stk. 1.....	20
9.2 Rimeligt begrundet i skræk eller ophidselse.....	20
10. Den tidsmæssige overskridelse.....	21
10.1 U 1969.196/1V.....	22
10.2 U 2010.2129/2 H.....	23
10.3 TfK 2017.464/2 V.....	24
10.4 Delkonklusion.....	26
11. Overskridelse i det nødvendige og forsvarlige.....	27
11.1 Proportionalitet mellem angreb og modhandling.....	27
11.1.1 TfK 2024.212 Ø.....	27
11.2 Skadens omfang.....	28
11.2.1 U 2007.2219 H.....	28
11.2.2 TfK 2008.736 Ø.....	29
11.2.3 TfK 2003.622 Ø.....	31
11.2.4 Sammenfatning.....	32
11.3 Fysisk overlegenhed.....	33
11.3.1 U 1978.273 Ø.....	33
11.4 Fejlopfattelsen effekt på skræk eller ophidselse.....	34
11.4.1 TfK 2016.887 V.....	34
11.5 Forberedt på angrebet.....	36
11.5.1 TfK 2015.143 V.....	36
11.6 Varighed af skræk eller ophidselse.....	37
11.6.1 U 2005.2574 V.....	37
11.7 Delkonklusion.....	38
12. Dårlige forudsætninger.....	40

12.1 SS-2309/2022.....	40
12.2. TfK 2016.1467 Ø.....	41
12.3 TfK 2005.3 Ø.....	43
12.4 Delkonklusion.....	44
13. Gode forudsætninger.....	46
13.1 U 2008.1299 Ø.....	46
13.2 U 2002.1913 Ø.....	48
13.3 TfK 2012.436 V.....	49
13.4 Delkonklusion.....	49
14. Konklusion.....	51
15. Litteraturliste.....	52
15.1 Love.....	52
15.2 Bøger.....	52
15.3 Hjemmesider.....	52
15.4. Artikler.....	53
15.5 Ugeskrift for Retsvæsen.....	53
15.6 Tidsskrift for Kriminalret.....	53
15.7 Den offentlige domsdatabase.....	54
16. Bilag.....	54

2. Indledning

I dansk ret gælder et udgangspunkt om, at ingen kan straffes for en handling, hvis den ikke er defineret som en lovovertrædelse i gældende lov. Dette udgangspunkt, også kendt som legalitetsprincippet, udspringer af en række tekster, men i Danmark udspringer det specifikt af straffelovens § 1¹. Hertil gælder dog også, at der for straf ikke må foreligge en objektiv straffrihedsgrund². En af disse objektive straffrihedsgrunde har fået betegnelsen nødværge, og finder hjemmel i straffelovens § 13. Nødværge omhandler situationer, hvori en ellers strafbar handling bliver lovlig, såfremt den er nødvendig for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb. Hertil kommer dog også en begrænsning på det lovlige nødværge, idet handlingen ikke må gå ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person og det angrebne retsgodes betydning er forsvarligt.

Ordlyden af bestemmelsen i § 13, stk 1, lægger op til en objektiv vurdering af, hvad der var nødvendigt i den pågældende situation. Det fremgår dog også af paragraffen, at en handling kan være omfattet, såfremt den ikke *åbenbart* går ud over det forsvarlige. Allerede her må foreligge spørgsmål om de subjektive forholds effekt på vurderingen. Det synes klart i litteraturen, at en gerningspersons faglagigte vurdering af en modhandling til en angreb som værende forsvarlig ikke kan vægtes, da dette foranstalter en egentlig retsvildfarelse om nødværges retlige grænser³. Det fremgår dog også klart, at den retlige bedømmelse skal ske med den fornødne indlevelse i gerningspersonens situation, og hans mulighed for at bedømme en passende modhandling. Denne mere subjektive vurdering af gerningspersonens forhold, evner og kapacitet i den konkrete situation hører dog undertiden mere hjemme i straffelovens § 13, stk. 2, også kendt som *exces* i nødværge.

Denne del af nødværgebestemmelsen omhandler, hvordan en person som overskrider grænserne for det lovlige nødværge, alligevel kan blive straffri, såfremt overskridelsen er rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Altså opstiller stk. 1 de objektive krav til straffrihed, hvor stk. 2 beskriver en subjektivt begrundet straffrihed. Denne overgang fra en objektiv til en subjektiv vurdering rejser spørgsmål om, hvor grænsen går fra lovligt til ulovligt udført nødværge, og specielt hvilke subjektive aspekter, som domstolene lægger betydelig vægt på i vurderingen.

¹Per Ole Torvald Träskman (opdateret d. 03-10-2024), legalitetsprincippet, lex.dk

² Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s. 133.

³ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.145 - 146.

Overgangen fra stk. 1 til stk. 2 vil ofte fremgå flydende, hvorfor forsvareren i mange sager vil påberåbe straffrihed som følge af både stk. 1 og 2. Men hvor går grænsen for brug af stk. 2? Hvornår vil en modhandling ikke længere være forsvarlig, trods dens begrundelse i høj grad af skræk eller ophidselse, og hvilken rolle spiller det enkelte individs konkrete evner, eller erfaring i den vurdering?

Specialets omdrejningspunkt vil grundet ovenstående være en undersøgelse af disse subjektive aspekter, om hvad der ligger i vurderingen for “rimeligt begrunde i skræk eller ophidselse”, samt en undersøgelse af, hvilken rolle den tiltaltes evne til at vurdere situationens alvor og handle derefter spiller.

3. Problemformulering

Projektet vil undersøge, hvor grænsen går for straffrihed ved overskridelse af nødværgeretten, og hvilke elementer retten lægger vægt på i vurderingen af rimelig begrundelse i skræk eller ophidselse efter straffelovens § 13, stk. 2. Projektet vil desuden undersøge, hvilken rolle den tiltaltes evne til at vurdere en nødvendig og forsvarlig handling og reagere derefter spiller ved afgørelsen.

4. Afgrænsning

Dette afsnit redegøre for, hvordan projektets emnefelt er afgrænset. Projektet tager udgangspunkt i straffelovens § 13, som regulerer hvornår handlinger begået i nødværge kan føre til straffrihed. Bestemmelsen består af tre stykker: stk. 1 fastlægger de almindelige betingelser for lovligt nødværge, mens stk. 2 regulerer de tilfælde, hvor handlingen går ud over, hvad der ellers må anses som tilladt, men hvor gerningspersonen alligevel er straffri hvis handlingen er rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Stk. 3 angår magtanvendelse som led i lovlig myndighedsudøvelse.

Projektets hovedfokus er på straffelovens stk. 2, idet det undersøges, hvornår en handling, som overskrider grænserne for lovligt nødværge, alligevel kan resultere i straffrihed, fordi overskridelsen var rimeligt begrundet i skræk eller ophidselse. Bestemmelsens første stykke inddrages i det omfang det er nødvendigt for at forstå nødværges anvendelsesområde. Der afgrænses dog fra tilfælde, hvor stk. 1 måske kunne komme på tale, men hvor stk. 2 aldrig vil kunne finde anvendelse.

straffelovens § 13, stk. 3 vil ikke blive behandlet nærmere. Myndighedsudøvelse i klassisk forstand falder uden for projektets sigte. Projektet vil behandle sager hvor politiet agerer, men projektet vil begrænses til kun at omhandle det omfang af sagerne, som har med stk. 2 at gøre.

Projektet afgrænses desuden fra reglerne om strafnedsættelse og strafbortfald i straffelovens §§ 82 og 83. Disse bestemmelser indeholder generelle muligheder for at nedsætte eller undlade straf, navnlig i

tilfælde hvor forholdet ligger tæt op ad en straffrihedsgrund. Sådanne vurderinger adskiller sig fra § 13, stk. 2, ved at de tager udgangspunkt i en bred grad af formildende omstændigheder, og ikke i en konkret tilstand hos gerningspersonen i selve faresituationen.

Tilsvarende behandles heller ikke spørgsmål om ansvar efter politiloven, selv om denne indeholder regler om magtanvendelse. Politilovens kriterier for nødvendighed og rimelighed ligner dem som gælder i strafferetten, men bestemmelserne er primært forvaltningsretlige og angår myndighedsudøvelse, som der som nævnt afgrænses fra.

Der vil heller ikke blive foretaget en nærmere behandling af spørgsmål om civilretligt ansvar. Projektets fokus er afgrænset til den strafferetlige vurdering efter straffelovens § 13, og inddragelsen af domspraksis sker udelukkende med henblik på at belyse grænserne for straffrihed i nødværgesituationer. Andre retsområder og følgevirkninger omhandlende civilt erstatningsansvar uden for strafferetten behandles derfor ikke.

Dele af projektet vil desuden omhandle hvilken rolle den tiltaltes evne til at vurdere en nødvendig og forsvarlig handling og reagere derefter spiller ved afgørelsen. Der vil her kunne forestilles et næsten uendeligt antal af forskellige positive og negative træk, som vil kunne påvirke denne evne. Af hensyn til projektets omfang og fokus, vil kun udvalgte områder blive belyst dybdegående. Projektet har her fokus på de dårlige forudsætninger i form af diverse mentale kliniske sygdomme, og på de gode forudsætninger i form af uddannelsen og erfaringens rolle.

5. Metode

I dette projekt benyttes den retsdogmatiske metode til at besvare problemformuleringen. Metoden har som fokus at analysere og beskrive gældende ret med et formål om, at opnå ny viden⁴. Projektet tager udgangspunkt i juridiske retskilder samt anerkendte fortolkningsprincipper og retlig subsumption⁵. Gennem analysen af de relevante retsregler skabes der en klar forståelse af gældende ret, som herefter gennem inddragelse af domspraksis, hvor centrale elementer i afgørelserne fremhæves for at bidrage til besvarelsen af projektets problemstilling, vil søges at opnå ny viden.

I projektet anvendes retskilder ud fra den traditionelle juridiske metode, som bygger på en systematisk tilgang til at fastslå gældende ret. Denne metode tager afsæt i identificeringen af relevante retsregler ved at analysere de centrale retskilder, herunder lovgivning, retspraksis og sædvaner⁶. Disse kilder

⁴ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 204

⁵ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 205

⁶ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 195

udmærker sig ved deres fleksibilitet, da de gennem tid og udvikling i forståelsen og anvendelsen af jura tolkes på forskellige måder, hvilket gør dem velegnede i juridisk analyse⁷.

En særlig begrundelse for at anerkende retspraksis som en retskilde er dens tilknytning til lighedsprincippet. Dette princip indebærer, at ensartede sager skal behandles ens, hvilket skaber forudsigelighed, retssikkerhed og sikrer ligebehandling af borgerne. Hertil skal dog nævnes, at domstolene i Danmark er opbygget med et klart hierarki. Dette hierarki resulterer dermed også i, at afgørelser fra Højesteret som klart udgangspunkt må tillægges mere præjudikatværdi end afgørelser fra landsretten eller byretten. Det opstår dog sjældent i praksis, at to domme materielt indeholder præcis samme forhold, hvorfor det kan få afgørende betydning for den konkrete doms præjudikatværdi på et område, hvorvidt det klart beskrives hvilke konkrete forhold, som retten har lagt til grund i den endelige vurdering. På denne baggrund har også ældre domme stadig stor betydning i dag, da de tjener som pejlemærker for, hvordan lignende sager bør vurderes og afgøres⁸. Eftersom nødværge efter straffelovens § 13 har fremstået næsten uændret i alle de år den har været gældende, må ældre domme af denne grund da også stadig være udtryk for gældende fortolkninger af principperne heri⁹.

I projektet vil der også indgå domme, hvori afsigelse skete med dissens. Der er i retslitteraturen en generel usikkerhed på, hvorvidt dissens nedsætter en doms præjudikatværdi. Dissens er under alle omstændigheder et udtryk for, at den konkrete sag omhandler reglens yderste udstrækning¹⁰.

I projektet lægges stor vægt på traditionelle retskilder som lovgivning og retspraksis, men der vil også blive inddraget retslitteratur og andre former for soft law for at redegøre for den nødvendige viden til senere brug i projektet, samt til at nuancere fortolkningen af den gældende ret. Retslitteraturen tjener i denne sammenhæng som et supplement, der kan bidrage til en dybere forståelse af retsstillingen, især når komplekse eller uudforskede problemstillinger skal belyses.

Selvom juridisk litteratur normalt ikke er en primær retskilde, kan den i mange tilfælde stadig tillægges betydelig vægt, specielt når den opnåede viden deri bygger på systematiske og videnskabeligt underbyggede analyser af gældende ret. Det er dog afgørende at anvende litteraturen med en vis kritisk distance og bevidsthed om dens begrænsede autoritet i forhold til mere formelle retskilder¹¹.

⁷ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 197

⁸ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 321

⁹ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 326

¹⁰ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 327

¹¹ Carsten Munk Hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udg., Djøf Forlag, 2018, side. 373

Projektet vil derfor anvende retslitteraturen selektivt og med forbehold, og dens bidrag vil primært blive brugt til at støtte fortolkningen af de centrale retskilder eller til at illustrere anerkendte retsteoretiske synspunkter.

Som led i projektet vil relevant retspraksis blive inddraget og analyseret med henblik på at klarlægge gældende ret. Domsanalyserne skal både afdække de centrale hensyn og momenter, som domstolene har lagt vægt på, og identificere ligheder og forskelle i vurderingerne. Formålet er at afdække mønstre og tendenser i retspraksis, der kan bidrage til en præcis forståelse af retstilstanden.

Projektet vil derfor undersøge en række domme, hvor nødværgebestemmelsen er behandlet, med særligt fokus på forskelle mellem sager, der involverer individer med specielt dårlige eller specielt gode forudsætninger for konkret beslutningstagen i en nødværge situation. Ved at analysere domme fra forskellige retsinstanser og sammenholde begrundelserne for afgørelserne, tilstræbes det at opnå en nuanceret indsigt i, hvordan retten anvender nødværgereglerne i praksis, hvor grænsen går for anvendelse af nødværge, og hvordan de forskellige momenter bliver vægtet mod hinanden.

Afslutningsvis vil de enkelte dommes indhold og retlige argumentation blive samlet i en overordnet konklusion, der skal danne grundlag for besvarelsen af projektets problemstilling.

6. Objektive straffrihedsgrunde

Objektive straffrihedsgrunde udgør en central undtagelse i strafferetten, hvor en ellers strafbar handling ikke medfører strafansvar, fordi visse betingelser er opfyldt, som gør handlingen retmæssig. Disse grunde kaldes "objektive", fordi de vurderes ud fra selve handlingens karakter og de ydre omstændigheder¹². Hvis betingelserne for en objektiv straffrihedsgrund er opfyldt, vil handlingen ikke være strafbar, uanset om gerningspersonen havde til hensigt at overtræde loven. På den måde fungerer objektive straffrihedsgrunde som en retlig anerkendelse af, at visse handlinger, der i udgangspunktet er strafbare, kan være retmæssige i bestemte situationer¹³.

Det bærende princip bag alle objektive straffrihedsgrunde er vurderingen af nødvendighed og proportionalitet. Det er ikke tilstrækkeligt, at en person blot befinder sig i en vanskelig eller presset situation. Der skal også foreligge et beskyttelsesværdigt formål, og den foretagne handling skal udgøre det mindst indgribende middel til at afværge en større skade eller fare. Retten må derfor

¹² Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 337

¹³ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 335

foretage en konkret vurdering af, om handlingens formål og midler står i rimeligt forhold til den situation, den blev udført i¹⁴.

Blandt de mest kendte objektive straffrihedsgrunde i dansk ret er nødværge, nødret, samtykke og negotiorum gestio. Hver af disse dækker over særlige omstændigheder, hvor en ellers ulovlig handling bliver lovlig. Nødværge efter straffelovens § 13 tillader afværgelse af ulovlige angreb. Nødret efter § 14 giver mulighed for at redde et gode eller en person ved en handling, som ellers ville have været ulovlig. Samtykke kan i visse tilfælde medføre straffrihed, f.eks. i forbindelse med sport eller medicinske indgreb, hvor personen frivilligt og informeret accepterer risikoen ved handlingen. Til sidst omhandler negotiorum gestio i strafferetlig forstand en situation, hvori en ellers ulovlig handling foretages i den persons interesse, som berøres af denne¹⁵.

En vigtig sondring er forskellen mellem objektive straffrihedsgrunde og subjektive ansvarsfrihedsgrunde. Hvor de objektive begrundelser fritager for straf fordi selve handlingen anses som retmæssig, så omhandler de subjektive grunde som f.eks. ses i excess i nødværge efter straffelovens § 13, stk. 2, hvordan en person alligevel kan blive straffri, trods overskridelse af de objektive betingelser. De subjektive straffrihedsgrunde bygger altså her på en indlevelse i individets konkrete forhold¹⁶. Objektive straffrihedsgrunde har modsat en mere generel karakter og kan anvendes uanset den konkrete gerningspersons intentioner, så længe de ydre krav er opfyldt.

I dette projekt vil fokus navnlig være rettet mod de subjektive forhold i relation til nødværge, og hvilken betydning disse har i retspraksis. Forud for en dybdegående analyse af disse elementer vil det dog være nødvendigt at gennemgå de overordnede regler, grænser og principper i straffelovens § 13, stk. 1.

7. Straffelovens § 13, stk. 1

Hjemlen for lovligt nødværge fremgår af straffelovens § 13, stk. 1 og har ordlyden “Handlinger foretagne i nødværge er straffri, for så vidt de har været nødvendige for at modstå eller afværge et påbegyndt eller overhængende uretmæssigt angreb og ikke åbenbart går ud over, hvad der under hensyn til angrebets farlighed, angriberens person og det angrebne retsgodes betydning er forsvarligt.”

¹⁴ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 349

¹⁵ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.133 - 158.

¹⁶ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.146

straffelovens § 13, stk. 1, fastlægger de nærmere betingelser for, hvornår en handling i nødværge kan anses som lovlig og dermed være straffri. Bestemmelsen fastslår, at en ellers strafbar modhandling ikke medfører strafansvar, såfremt den er nødvendig for at afværge eller modsætte sig et igangværende eller nært forestående uretmæssigt angreb, og at handlingen ikke klart overskrider, hvad der under de konkrete omstændigheder kan anses for forsvarligt. Altså kan visse modreaktioner, der i udgangspunktet ville være ulovlige, opnå straffrihed, når de står i rimeligt forhold til det angreb, de skal afværge¹⁷.

Ved ordet “angreb” efter straffelovens § 13, stk. 1 vil typisk forstås en aktiv handling rettet mod en person eller dennes ting¹⁸. I retlig forstand kan et angreb dog også være en passiv handling. Nødværge kan også anvendes til forsvar af mere immaterielle beskyttelseshensyn, såsom privatlivets fred eller samfundets sikkerhed, såfremt der foreligger angreb mod disse¹⁹. Der foreligger også mindre diskussioner i litteraturen om, hvorvidt dyr kan foretage et uretmæssigt angreb i § 13’s forstand. Trods retsstillingen ikke er klar herved, så må det antages, at der i praksis hvert fald må ydes enten nødværge eller nødret overfor et angribende dyr²⁰.

Bestemmelsen udgør en klassisk objektiv straffrihedsgrund og bygger på princippet om retten til at forsvare sig mod uretmæssige angreb. For at nødværgehandlingen kan anses for retmæssig, skal tre centrale betingelser være opfyldt: Der skal være tale om et uretmæssigt angreb, angrebet skal være påbegyndt eller overhængende, og modhandlingen skal både være nødvendig og forsvarlig i forhold til angrebets karakter, angriberens person og det beskyttede retsgode. Nødværge er desuden kun lovlig i Danmark som afværgende foranstaltning, og aldrig som genoprettelse, hævn eller straf²¹.

De følgende afsnit vil indeholde en nærmere gennemgang og analyse af de enkelte krav i § 13, stk. 1, og hvordan disse forstås og anvendes i praksis.

7.1 Uretmæssigt angreb

Retten til at udøve nødværge afhænger først og fremmest af, at der foreligger et uretmæssigt angreb, jf. straffelovens § 13, stk. 1. Afgørende for dette er, hvorvidt angrebet bliver anset af dommeren på domstidspunktet som objektivt retsstridigt²². Afgørelsen er altså ikke op til hverken angriberen eller den angrebne, hvorfor disse personers subjektive vurdering af retmæssigheden af angrebet er

¹⁷ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.140-141

¹⁸ Lasse Lund Madsen, Gorm Toftegaard Nielsen, *Strafferet 1*, 5. udg., Djøf Forlag 2019, side. 126

¹⁹ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 344

²⁰ Lasse Lund Madsen, Gorm Toftegaard Nielsen, *Strafferet 1*, 5. udg., Djøf Forlag 2019, side. 127

²¹ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 344

²² Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 260

irrelevant. Som følge heraf kan selv en person som ikke er bevidst om sine handlinger rammes af nødværge, såfremt angrebet objektivt set er uretmæssigt²³. Uretmæssighed i § 13's forstand henviser dog ikke til enhver ikke-lovlig handling. Der kan i den forbindelse f.eks. ikke som udgangspunkt udøves lovligt nødværge overfor en forvaltningsretlig ulovlig tjenestehandling²⁴

Uretmæssigheden af angrebet skal bedømmes objektivt, hvorfor anvendelse af nødværge efter § 13 ikke er begrænset af angriberens mulighed for at blive straffet. Derfor gælder også, at der godt kan ydes nødværge overfor utilregnelige, børn og ting²⁵. Dette kommer godt til udtryk i dommen U 2019.1874 V, hvor T var tiltalt for vold efter straffelovens § 244, efter at have taget fat i nakken på et 10 årigt barn. Barnet havde betjent en brandslange fra en brandbil, og trods der ikke var konkret udsigt til fare hos nogen, så var risikoen for alvorlig skade meget høj, hvorfor dette i retmæssig forstand blev anset som et uretmæssigt angreb, som derved kunne mødes af intervention i nødværge af T. Selv under hensyn til angriberens person var forsvarshandlingen altså både nødvendig og forsvarlig og stemmende med kravet om proportionalitet²⁶.

7.2. Påbegyndt angreb

Det andet kriterium for anvendelse af lovligt nødværge er, at angrebet skal være påbegyndt eller overhængende på tidspunktet for udøvelsen af nødværgehandlingen. Hvorvidt et angreb er påbegyndt, giver sjældent anledning til tvivl i praksis. Derimod kan der ofte opstå væsentlige spørgsmål om den tidsmæssige udstrækning af angrebet, og om hvorvidt dette måtte være afsluttet, da nødværgehandlingen fandt sted²⁷. Som tidligere nævnt kan nødværge kun betragtes som lovligt efter straffelovens § 13, stk. 1, hvis den har karakter af en afværgende foranstaltning. Dette indebærer, at så snart angrebet ikke længere kan anses for aktuelt eller truende, vil der ikke længere være grundlag for nødværge anvendelse af nødværge efter straffelovens § 13, stk. 2.

Afgrænsningen af dette tidspunkt kan i praksis være flydende og afhænger af de konkrete omstændigheder. Eksempelvis kan der i tilfælde af tyveri være adgang til nødværge, hvis den udøves i umiddelbar forlængelse af handlingen, for eksempel i forbindelse med en pågribelse med henblik på at tilbageholde gerningspersonen eller generhverve tyvekoster²⁸. Dette gælder også, selvom det uretmæssige angreb teknisk set er fuldbyrdet. Ved eftersættelse af en tyv vil tyveriet være fuldbyrdet ved fratagelsen af en fremmed rørlig ting. Dog vil tyveriet, og dermed angrebet, først være fuldt

²³ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 261

²⁴ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 345

²⁵ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 346

²⁶ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 447

²⁷ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 346

²⁸ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 346

afsluttet når gerningspersonen har bragt tingene i sikkerhed. Grænsen mellem lovligt nødværge eller ulovlig genoprettelse bliver dog mere uklar, jo længere tid der forløber mellem den oprindelige handling og den reaktive modhandling. Ved langvarig eftersættelse efter et tyveri kan nødværgeretten derfor være bortfaldet²⁹.

I visse situationer fremgår det imidlertid klart af sagens faktum, hvorvidt angrebet var afsluttet på tidspunktet for nødværgehandlingens udøvelse. Dette var tilfældet i TfK 2018.127 Ø. Her havde T1 begået tyveri i T2s forretning, hvorefter T2 forfulgte T1 med henblik på at generhverve de stjålne genstande. Under eftersættelsen slog T2 T1 i hovedet med en hammer. Som følge heraf blev T2 tiltalt for vold efter straffelovens § 245. T2 forklarede, at han følte sig truet, da T1, som på det pågældende tidspunkt lå med ryggen mod T2, begyndte at rejse sig op. Retten fandt imidlertid ikke, at der forelå et påbegyndt eller overhængende angreb mod T2 på tidspunktet for voldshandlingen. Byrettens vurdering blev tiltrådt af Østre Landsret, som konkluderede, at betingelserne for nødværge efter straffelovens § 13, stk. 1, ikke var opfyldt, og at der heller ikke var grundlag for straffrihed efter stk. 2. Det blev tillagt vægt, at det oprindelige angreb, tyveriet, var afsluttet, da T2 havde forladt butikken og efterfølgende opsøgt og indhentet T1. Det tidsmæssige forløb var for langt til, at der kunne foreligge en aktuel eller nært forestående trussel. Dertil kom, at T1 lå på jorden, hvilket yderligere talte imod eksistensen af en konkret fare³⁰.

Sagen illustrerer tydeligt samspillet mellem angrebets tidsmæssige aspekt og kravet om proportionalitet i nødværgehandlingen. Det afgørende var ikke, hvordan T2 reagerede, men at der ikke længere forelå et angreb, som kunne danne grundlag for nødværge. Afgørelsen understreger, at eksistensen af et påbegyndt eller overhængende angreb er en absolut forudsætning for at anvende lovligt nødværge som forsvarsmiddel.

7.3 Overhængende angreb

Hvorvidt angrebet er overhængende omhandler også den tidsmæssige dimension i angrebet, men behandles her separat fra et påbegyndt angreb, da dette omhandler den anden ende af tidsperioden. Det er antaget, at hvis angrebet tidsmæssigt ligger relativt fjernt, men dog med sikkerhed er forekommende, så kan nødværge som udgangspunkt godt udøves³¹. Hvad der præcist ligger i disse begreber kan dog være besværligt at klarlægge. Det må dog gælde, at der i det mindste stilles krav om en meget høj grad af sandsynlighed for, at angrebet faktisk vil finde sted, før det kan betragtes som overhængende³².

²⁹ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.142

³⁰ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 346

³¹ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 346

³² Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 306

Overvejelsen om, hvorvidt et angreb er overhængende, skal desuden ses i sammenhæng med muligheden for alternative og mindre indgribende midler. Jo længere væk i tid angrebet befinder sig, desto mere sandsynligt er det, at andre lovlige handlemuligheder kunne være anvendt til at afværge situationen³³. Som følge heraf vil nødvendighedskriteriet, der behandles nedenfor, som regel ikke være opfyldt, hvis der eksempelvis var mulighed for at afværge faren på en mindre indgribende måde. Dette gør sig gældende, selv hvis angrebet teknisk set opfylder betingelsen om at være overhængende³⁴.

Det står dog klart under alle omstændigheder, at præventive foranstaltninger ikke er omfattet af beskrivelsen for et overhængende angreb, og dermed ikke vil være lovligt. Præventive foranstaltninger vil blive behandlet nedenfor i afsnit 8.3

7.4. Nødvendig og forsvarlig

Det tredje kriterium for anvendelse af lovligt nødværge er, at modhandlingen skal være nødvendig og forsvarlig. Disse to krav behandles ofte samlet, men begrebsmæssigt kan en handling godt være nødvendig uden at være forsvarlig³⁵.

Nødvendighedskriteriet forudsætter, at modhandlingen var nødvendig for at modstå eller afværge det uretmæssige angreb. Det betyder, at hvis et mindre indgribende middel ville have været tilstrækkeligt, så var den valgte modhandling ikke nødvendig. Nødvendighedskriteriet er tæt knyttet til kravet om et påbegyndt eller overhængende angreb. Hvis et angreb er umiddelbart overhængende, men kunne have været afværget ved eksempelvis at tilkalde politiet i stedet for at anvende fysisk magt, så vil en voldelig modhandling ikke være nødvendig i den samlede vurdering, selv om den måske var nødvendig i det øjeblik angrebet faktisk begyndte. På samme måde gælder, at hvis angrebet er endeligt afsluttet, så vil enhver modhandling ikke længere kunne opfylde nødvendighedskriteriet³⁶.

Forsvarlighedskriteriet i nødværgeretten kan forstås som et krav om proportionalitet mellem angrebet og modhandlingen. Forsvarligheden vurderes med udgangspunkt i en samlet afvejning af angrebets farlighed, angriberens person og det angrebne retsgode³⁷. Disse vurderinger kan dog i praksis være vanskelige at foretage for den almindelige borger i en presset situation. Derfor indrømmes der i straffelovens § 13, stk. 1, en vis skønsmargin, hvor nødværgehandlinger anses for forsvarlige, så

³³ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 309

³⁴ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 349

³⁵ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 355

³⁶ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 349

³⁷ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 349

længe de ikke “åbenbart” går ud over det forsvarlige. Der gælder i praksis heller ikke noget krav om fuld proportionalitet, hvilket indebærer, at selv en verbal trussel i visse tilfælde kan besvares med fysisk vold³⁸.

Man kan eksempelvis forestille sig en situation, hvor en kvinde bliver hevet i håret af en fysisk stærkere mand. Hvis kvinden i det øjeblik vælger at trække en kniv og stikke manden ihjel, kan det muligvis have været det mindst indgribende middel til at afværge det uretmæssige angreb. Men set i forhold til proportionaliteten mellem det fysiske overgreb og den dødelige modhandling, må kvindens reaktion betragtes som klart uforsvarlig.

Spørgsmålet om, hvorvidt en modhandling var nødvendig og forsvarlig, er ofte genstand for diskussion i praksis. Afgørelsen af disse kriterier flyder ofte sammen med vurderingen af straffelovens § 13, stk. 2, da det netop er nødvendighed og forsvarlighed, der typisk overskrides i situationer præget af skræk eller ophidselse. Grænserne for disse kriterier vil derfor blive behandlet yderligere i de følgende afsnit.

I tæt sammenhæng med vurderingen af nødvendighed og forsvarlighed står også de subjektive forhold. Dette omhandler, hvordan individets personlige oplevelser og mentale tilstand spiller ind i vurderingen af den ellers objektive straffrihedsgrund nødvendige. Af denne grund vil de subjektive forhold blive behandlet i det nedenstående afsnit.

7.5 Subjektive fejlopfattelser

Det kan være vanskeligt helt at klarlægge, hvor stor en rolle den subjektive opfattelse spiller i en nødværgesituation. Helt centralt for de objektive straffrihedsgrunde er, at de centrale elementer i nødværgebedømmelsen udgør en objektiv afgrænsning, som foretages af retten i den konkrete sag. Denne objektive vurdering udelukker dog ikke hensynet til individets subjektive opfattelse af situationen³⁹.

Nødværgebestemmelsen indeholder som tidligere nævnt visse skønsmæssige vurderinger, og det ville derfor fremstå uretfærdigt, hvis to personer, som reelt blev udsat for det samme angreb, men hvor det ene individ på grund af særlige forhold fejlagtigt opfattede angrebets karakter mere voldsomt end det reelt var, og dermed iagttog mere vidtgående nødværgemidler, ville miste adgang til straffrihed efter straffelovens § 13 stk. 1 eller stk. 2. For at nødværgehandlingen i sådanne tilfælde kan anses som

³⁸ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.144

³⁹ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 353

lovlig, kræves det dog fortsat, at modhandlingen ville have været nødvendig og forsvarlig, hvis situationen reelt havde været, som nødværgeudøveren opfattede den⁴⁰.

En nærmere grænsedragning angår spørgsmålet om, hvilken type vildfarelse der ligger til grund for nødværgehandlingen. Her lægges det til grund, at en faktisk vildfarelse om angrebets karakter eller styrke typisk vil være diskulperende. Det vil sige, at hvis en person i god tro overvurderer faren i en given situation, kan denne fejlsluttelse føre til straffrihed⁴¹.

Modsat vil en fejlsluttelse af, hvilke midler det er forsvarligt at anvende til afværgelse af et klart og korrekt opfattet angreb, blive betragtet som en egentlig retsvildfarelse. En sådan fejlfortolkning af, hvad der er lovligt, vil som udgangspunkt ikke være diskulperende. Tilsvarende gælder, at en subjektiv tro på, at et angreb fortsat består efter dets faktiske afslutning, som udgangspunkt heller ikke vil være diskulperende^{42,43}.

Overordnet set er kriterierne for nødværge i straffelovens § 13, stk. 1, velbeskrevne i både litteraturen og retspraksis. Dog betyder de skønsmæssige vurderinger, som spiller en vis rolle i mindst to ud af de tre betingelser, at der fortsat opstår tvivlsspørgsmål i konkrete tilfælde. I visse situationer, hvor den almindelige borger måske kunne være i tvivl om, hvorvidt nødværge finder anvendelse, er den gældende ret imidlertid ganske klar. I det følgende afsnit gennemgås en række af disse grænsetilfælde, så de ydre rammer for brugen af nødværge kan blive bedre belyst.

8. Nødværge grænsetilfælde

Nærtstående afsnit behandler ikke alle situationer, hvori nødværge kunne komme på tale. Tilmed, for bevarelse af projektets fokus, behandles alle grænsetilfælde ikke fuldt ud. Afsnittet berører i stedet nogle af de mest klassiske grænsetilfælde, og er til for at klargøre de ydre grænser for brug af nødværge før yderligere behandling af straffelovens § 13.

8.1 Intervention i nødværge

Intervention i nødværge omhandler, hvorvidt man lovligt kan udøve nødværge på vegne af en anden, som bliver udsat for et uretmæssigt angreb. Dette nævnes ikke eksplicit af straffelovens § 13, stk. 1, men begrænses dog heller ikke heraf. I dag opstår dog ingen tvivl i praksis om, at man har en sådan ret til intervention⁴⁴. Dette ses illustreret i adskilligt retspraksis, herunder i TfK 2019.1008 V, hvor en

⁴⁰ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.145

⁴¹ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 468-471

⁴² Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 309

⁴³ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.144

⁴⁴ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 442

lærer greb ind og fysisk fastholdt en elev, der var i færd med at udøve vold mod en mindreårig elev. Landsretten fandt, at lærerens handling var nødvendig og proportional og dermed omfattet af nødværge, selvom den ikke blev udført i selvforsvar, men for at beskytte en anden person.

Spørgsmålet om, hvorvidt man har pligt til at gribe ind i nødværge på andres vegne, er mere uklart. Der findes ikke klare retsregler, der pålægger borgere en generel pligt til intervention. Det antages også i litteraturen, at en sådan pligt, hvis den overhovedet findes, kun kan gælde i meget begrænset omfang, og kun i situationer, hvor man ikke udsætter sig selv for fare. I almindelighed har man altså ingen juridisk forpligtelse til at udføre nødværge for andre, selvom det kan være moralsk påkrævet⁴⁵.

8.2 Pligt til flugt

I litteraturen er der en vis enighed om, at der i nogle tilfælde kan foreligge en forpligtelse til at undgå et angreb ved at flygte. Denne pligt gør sig særligt gældende, når en mere indgribende modreaktion kunne have været undgået, hvis den pågældende person havde trukket sig tilbage⁴⁶. Pligten til flugt relaterer sig i høj grad til karakteren af den nødvendige modhandling, således at hvis eksempelvis drab er det eneste alternativ til flugt, vil retten være tilbøjelig til at kræve, at den angrebne benytter sig af muligheden for at flygte. Omvendt må det antages, at hvis den mest vidtgående forudsigelige nødværgehandling blot er simpel vold, vil der næppe foreligge en pligt til flugt, selv hvis en klar mulighed herfor er til stede⁴⁷.

Det fremgår da også af litteraturen, at angriberens karakter nok spiller en rolle i den mulige pligt til flugt. Der vil nok oftere være en pligt til flugt, såfremt angrebet stammer fra et barn, en sindssyg, en udviklingshæmmet eller en person hvis handling er uagtsom. Modsat vil pligt til flugt nok sjældent foreligge, såfremt angriber er en voksen mand med direkte forsæt til angrebet⁴⁸.

Ved vurderingen af, om der foreligger en pligt til flugt, skal der blandt andet tages hensyn til, om det med rimelighed kunne forventes, at den angrebne havde mulighed for at fjerne sig. Det sted, hvor hændelsen udspiller sig, har her væsentlig betydning. Det vil for eksempel sjældent være rimeligt at forvente, at en person flygter fra sit eget hjem, mens det i højere grad kan komme på tale, hvis angrebet finder sted i angriberens bolig eller på et offentligt sted⁴⁹. Det betyder dog ikke, at man aldrig kan have pligt til at flygte fra et privat bosted.

⁴⁵ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 445

⁴⁶ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 350

⁴⁷ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 408

⁴⁸ Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.144

⁴⁹ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 409

Dette illustreres blandt andet i dommen TfK 2019.954/2 V, hvor en mand (T) kom i slagsmål med sin stedfar (F) i T's mors lejlighed. Under konfrontationen havde T mulighed for at forlade stedet, men valgte i stedet at blive, hvilket førte til, at han slog F med et ølglas og forvoldte farlige læsioner. T blev herefter tiltalt for vold efter straffelovens § 245, stk. 1. Retten lagde i sin vurdering vægt på, at T burde have forladt stedet efter den indledende konfrontation. Da han undlod dette, kunne han ikke opnå straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 1 eller 2.

8.3 Præventive foranstaltninger

Præventive foranstaltninger adskiller sig fra nødværge ved, at de foretages før et angreb er overhængende. For at en handling kan anses som nødværge efter straffelovens § 13, kræves det, at der foreligger et aktuelt og umiddelbart truende angreb. Hvis en person derimod handler alene for at forebygge en potentiel fremtidig trussel, eksempelvis ved at angribe nogen, fordi man forventer, at de senere vil gøre skade, falder dette uden for nødværgebestemmelsens anvendelsesområde. Sådanne handlinger betegnes som præventive, og de mister deres nødværgekarakter, fordi der endnu ikke foreligger en konkret fare⁵⁰.

8.4 Provokeret angreb

Ved provokeret angreb rejses spørgsmålet om, hvorvidt den der selv har fremkaldt en konfrontation, kan påberåbe sig nødværge efter straffelovens § 13. Det er ikke klart i litteraturen, hvilken rolle provokation spiller, men der synes at være enighed om, at hvis man forsætligt fremkalder et angreb med henblik på at kunne udøve vold, eller selv opsøger en konflikt med det formål at få en anledning til brug af nødværge, så udelukker det normalt retten til nødværge. Tilsvarende vil aktiv deltagelse i et slagsmål, hvor parterne gensidigt angriber hinanden, som udgangspunkt også udelukke muligheden for at påberåbe sig nødværge, da man i så fald ikke længere blot forsvarer sig, men er en del af den voldelige handling. Dette var tilfældet i U 1979.199 H, hvor et medlem af en motorcykelklub blev impliceret i et af andre indledt slagsmål. Medlemmet valgte dog at tilføje 2 yderligere personer til slagsmålet, hvorefter han var aktiv deltager heri, og ikke længere kunne have adgang til nødværge⁵¹. Domstolene vurderer konkret, om personen i nødværgesituationen har optrådt defensivt eller aggressivt⁵².

8.5 Nødværge overfor uskyldige

Nødværge overfor uskyldige omhandler her tilfælde, hvor en person forsøger at afværge et overfald ved at rette en handling mod andre end selve angriberen, med det formål at få angriberen til at standse.

⁵⁰ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 370

⁵¹ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 293

⁵² Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 293

Denne form for nødværge er ikke omfattet af straffelovens § 13, da nødværge kun kan rettes mod den, der foretager eller truer med et angreb⁵³⁵⁴. Det fremgår tydeligt af dommen TfK 2010.134/2 V, hvor tiltalte påkørte en gruppe unge med bil for at komme sin ven til undsætning under et overfald. Retten fandt, at handlingen ikke kunne omfattes af nødværge, idet den også ramte personer, der ikke deltog i volden, og at angrebet ikke blev rettet direkte mod gerningsmanden. Dommen viser, at indirekte nødværge, hvor skadevoldende handlinger rammer uvedkommende, ikke kan anses for lovlige.

9. Straffelovens § 13, stk. 2

Hjemlen for excess i nødværge fremgår af straffelovens § 13, stk. 2 og har ordlyden “Overskrider nogen grænserne for lovligt nødværge, bliver han dog straffri, hvis overskridelsen er rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse.”

Overskridelsen efter § 13, stk. 2 er stadig tæt forbundet med betingelserne i stk. 1

For brug af stk. 2 skal derfor stadig have foreligget en nødværgesituation i § 13, stk. 1 forstand, men hvor den angrebene er gået for vidt med afværgehandlingen, enten tidsmæssigt eller i relation til det nødvendige og forsvarlige⁵⁵. Straffriheden efter stk. 2 er modsat stk. 1 subjektivt begrundet, og relaterer sig dermed i langt højere grad til individets mentale tilstand på tidspunktet for nødværgehandlingen. En vigtig forskel mellem stk. 1 og stk. 2 er også, at da straffriheden i stk. 1 udspringer af en ret til at forsvare sig selv, så er nødværgehandlingen herefter ikke blot straffri, men direkte lovlig. Efter stk. 2 er forholdet stadig straffrit, men handlingen er en overskridelse af det lovlige selvforsvar, hvorfor modhandlingen her ikke vil være lovlig i nødretlig forstand⁵⁶. Tilmed har dette også den virkning, at nødværge efter stk. 2 kan rammes med mod-nødværge af den oprindelige angriber.

De objektive straffrihedsgrunde i straffelovens har generelt karakter af at være undtagelser fra hovedreglen om strafansvar. Exces i nødværge betragtes herefter som en endnu mere snæver undtagelse, da det netop er en undtagelse fra selve undtagelsen⁵⁷. Bestemmelsen i paragraf 13, stk. 2, er rettet mod de særlige tilfælde, hvor betingelserne for nødværge efter stk. 1 ikke er opfyldt, men hvor det alligevel fremstår urimeligt at pålægge strafansvar, da modpartens handling har fremkaldt en

⁵³ ars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udg., Karnov Group Denmark, 2024, s.142

⁵⁴ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 355

⁵⁵ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 356

⁵⁶ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 355

⁵⁷ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 355

intens skræk eller ophidselse hos den angrebne. Der er altså tale om situationer, hvor modhandlingen ligger tæt på lovligt nødværge, men hvor den pågældende er gået for langt enten i forhold til hvad der ses som nødvendigt og forsvarligt eller i forhold til det tidsmæssige aspekt.

Når loven anfører, at overskridelsen skal være rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse, betyder det, at kun visse former for overskridelser kan omfattes. Der skal være tale om en reaktion, der efter omstændighederne omhandlende individets mentale tilstand på tidspunktet for angrebet og er forståelig og rimelig, selvom den går ud over, hvad der normalt tillades. Det er her nødvendigheds- og forsvarlighedsvurderingen samt den tidsmæssige overskridelse for handlingen, der i begrænset omfang kan fraviges, mens længerevarende eller særligt grove overskridelser normalt falder uden for bestemmelsens anvendelse.

9.1 Overskridelse af stk. 1

Det første kriterium for anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2 er som nævnt ovenfor, at der først er sket en overskridelse i mindst et af kriterierne for anvendelse af straffelovens stk. 1. Det vil herfor være svært at forestille sig en dom, hvori der ikke først forsøges forsvar efter stk. 1. Typisk vil retten herefter forholde sig til hvor i faktum overskridelsen af stk. 1 findes. Det fremgår klart, at jo større overskridelser der er, og jo flere af kriterierne der er overskredet, jo sværere bliver det at opnå straffrihed efter stk. 2. Dog er en overskridelse af flere kriterier efter stk. 1 ikke nødvendigvis ensbetydende med, at straffrihed efter stk. 2 ikke kan opnås. Dette ses bl.a. illustreret i dommen TfK 2017.464/2 V, hvori alle betingelser for lovligt nødværge efter stk. 1 var overskredet. Trods dette blev tiltalte dog frifundet i byretten efter straffelovens § 13, stk. 2. Sagen blev dog anket, og tiltalte blev i landsretten ikke fundet straffri efter straffelovens § 13 stk. 2. Dommen behandles yderligere nedenfor i afsnit 10.3

9.2 Rimeligt begrundet i skræk eller ophidselse

Det andet kriterium for anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2 er, at overskridelsen af stk. 1 er rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Hvad disse beskrivelser indebærer ses ikke lige så dybt beskrevet i litteraturen, som ved kriterierne for anvendelse af stk. 1. Dette ses nok mest begrundet i, at vurderingen efter stk. 2 i højere grad er skønsmæssig, da den udspringer af en vurdering af hvert individs subjektive mentale tilstand ved nødværgehandlingen⁵⁸. Det må herfor også fremgå nemmere at klarlægge typetilfælde og håndgribelige situationer omhandlende eksempelvis overskridelse af hvad der kan anses nødvendigt efter stk.1, end det vil være at opstille generelle regler for hvordan skræk eller ophidselse påvirker hvert individ i en mosaik af forskellige strafferetlige situationer.

⁵⁸ Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udg., Djøf Forlag, 2022, side. 355

Trods dette vil nedenstående afsnit forsøge at afklare mere præcist hvilke elementer af den mentale tilstand, som de danske domstole lægger vægt på i deres afgørelser om anvendelse af stk. 2, samt hvordan overskridelser af de forskellige betingelserne efter stk.1 spiller en rolle i den endelige vurdering for anvendelse af stk. 2

10. Den tidsmæssige overskridelse

Som tidligere nævnt skal nødværge som udgangspunkt udføres som en afværgende foranstaltning, hvorfor en reaktiv modhandling mod et angreb, som foreligger efter angrebet reelt er afsluttet, ikke kan føre til straffrihed gennem brug af straffelovens § 13, stk. 1. Det er dog relevant at overveje, om bestemmelsen i straffelovens 13, stk. 2, eller det princip, den udtrykker, kan finde anvendelse i situationer, hvor der reelt ikke foreligger en nødværgesituation. Det gælder eksempelvis, hvis en person begår en forsvarshandling på baggrund af en fejlagtig opfattelse af at være under angreb. Et tilsvarende spørgsmål opstår i de tilfælde, hvor den angrebne reagerer for sent, altså efter at selve angrebet er ophørt. Dette kan især ses i situationer, hvor en person, der har været udsat for et overfald, foretager en modhandling, som enten helt eller delvist finder sted, efter at angrebet faktisk er afsluttet. Det er netop denne type tidsmæssig overskridelse i forhold til grænserne for lovligt nødværge sat over for grænserne efter straffelovens § 13, stk. 2, som vil være i fokus i det følgende afsnit.

Som behandlet ovenfor i afsnit 7.2, vil spørgsmål om angrebet reelt er påbegyndt sjældent give problemer i praksis. Det fremgår herfor også tvivlsomt, at en opstået skræk eller ophidselse vil kunne begrunde en overskridelse i tid, sådan at nødværgehandlingen foreligger langt før det første angreb. Der kan dog imidlertid opstå tilfælde, hvor grænsen mellem det præventive forsvar og det overhængende angreb fremgår uklar. Klassiske eksempler herpå omhandler misbrug i forhold, hvor en person flere gange før har oplevet angreb. Trods et angreb altså ikke er umiddelbart overhængende, så kan den opståede skræk eller ophidselse forbundet med den lange episode af gentagne angreb måske alligevel begrunde en overskridelse af tidskriteriet efter straffelovens § 13, stk. 1. Der har imidlertid været flere sager om dette spørgsmål i Danmark, hvori brug af nødværgereglerne altid er blevet udelukket. Et eksempel herpå findes i U 1986.251 Ø, hvori to søstre dræbte en rocker, som gennem en længere periode havde mishandlet dem, mens han sov. Søstrene opnåede ikke straffrihed efter straffelovens § 13, men fik dog strafbortfald grundet sagens særlige natur.

Af praksis findes en række domme, som omtaler den tidsmæssige overskridelse efter angrebets afslutning . Eftersom straffelovens § 13, stk. 2 ikke har ændret sig meget over tid, vil også ældre sager blive undersøgt, da nogle af disse stadig vil bære høj præjudikatværdi i dag.

10.1 U 1969.196/IV

Sagen omhandler tiltalte (T) og dennes bror (B). T og B arbejdede sammen på en ligkistefabrik ejet af deres far. Forholdet mellem dem var anspændt, primært grundet forskelle i faglig baggrund. En dag opstod et voldsomt skænderi på arbejdspladsen, hvor B først skubbede til T. Kort efter vendte B tilbage og svingede et cirka to meter langt bræt mod T's hoved. Slaget ramte dog kun T's håndled. T reagerede straks ved at slå B i hovedet med et cirka en meter langt bræt og derefter tildele ham flere knytnæveslag. B pådrog sig alvorlige skader og var indlagt på hospitalet i 11 dage.

Sagen blev først behandlet i byretten, som frifandt T med den begrundelse, at der forelå lovligt nødværge. Anklagemyndigheden ankede sagen.

Landsretten fandt, at de første slag fra T mod B kunne berettiges som lovligt nødværge, jf. straffelovens § 13, stk. 1. Det blev tillagt betydning, at B førte et direkte angreb mod T's hoved med et stort bræt, og at T alene reagerede for at afværge dette.

Landsretten lagde dog til grund, at de sidste 3-5 knytnæveslag blev givet, efter at det egentlige angreb var afsluttet, særligt fordi T ikke selv var blevet ramt udover på håndleddet, og B efterfølgende kun fægtede med armene uden præcise angreb. I den forstand havde modhandlingen overskredet den tidsmæssige grænse, da T's modhandling ikke længere havde karakter af en afværgende foranstaltning.

Imidlertid blev T alligevel frifundet i medfør af straffelovens § 13, stk. 2, fordi overskridelsen af nødværgeretten fandtes rimeligt begrundet i den skræk og ophidselse, som B's angreb havde fremkaldt hos T.

Dommen illustrerer den tidsmæssige grænse for lovligt nødværge. Domstolen skelner klart mellem det umiddelbare forsvar mod et overhængende angreb i form af slag med bræt, og den efterfølgende aggression i form af knytnæveslag, efter at faren i det væsentlige var afværget.

Dette viser en opdeling hos domstolen, hvor nødvendighed og forsvarlighed vurderes ud fra tid og proportionalitet i forhold til angrebet. De første slag var nødvendige og proportionale, og dermed omfattet af § 13, stk. 1, mens de sidste slag ikke længere var nødvendige, da T ikke længere var i direkte fare.

Sagen viser desuden, at domstolene i praksis anvender § 13, stk. 2 i de situationer, hvor en person i rimelig ophidselse som følge af et uretmæssigt angreb kommer til at reagere lidt for voldsomt eller for længe. Det afgørende for straffrihed efter stk. 2 er, at overskridelsen ikke fremstår grov eller hævngherrig, men som en umiddelbar reaktion på det foregående angreb.

Der må her opstå spørgsmål om, hvor længe en modhandling kan vedstå, førhen nødværge ikke længere ville kunne påberåbes. Hvad ville udfaldet i sagen eksempelvis have været, såfremt T havde foretaget yderligere slag. Det må antages svært at klargøre en tidsmæssig grænse for overskridelsen. Dog fremgår det logisk, at en sådan grænse må forekomme. Det er måske her en mulig vurdering, at afgørelsen i nogen grad også ville omhandle nødvendigheden og forsvarligheden af modhandlingen som helhed, og ikke kun relatere sig til den eksakte tidsudtrækning af den allerede overskredne modhandling. Dette synspunkt ses umiddelbart bekræftet i dommen TfK 2024.212 Ø, som bearbejdes yderligere nedenfor i afsnit 11.1.1. Det fremstår på baggrund af sagen klart, at den eksakte tidsudtrækning af hele hændelsesforløbet spiller en stor rolle i domstolens vurdering. Dette ses bla. illustreret af nedenstående dom

10.2 U 2010.2129/2 H

Dommen omhandler en episode, hvor to personer, T1 og T2, blev overfaldet med en kniv af en for dem ukendt mand, O, på åben gade. T1 og T2 formåede at fratage O kniven, hvorefter T2 fastholdt O, mens T1 tildelte ham flere knivstik i låret. Et af stikkene gennemborede en pulsåre, hvilket bragte O i manifest livsfare. Efterfølgende tildelte T1 og T2 O flere hårde slag og spark. Hele hændelsesforløbet varede i alt mindre end 50 sekunder og forløb uden afbrydelse.

T1 og T2 blev herefter tiltalt for vold efter straffelovens § 245, stk. 1, jf. § 246, og for T1s vedkommende tillige efter § 247, stk. 1. Begge nedlagde påstand om frifindelse i medfør af straffelovens § 13, stk. 1, subsidiært stk. 2.

Ved behandlingen i byretten blev det enstemmigt lagt til grund, at den vold som T1 og T2 udøvede, før de fratog O kniven, måtte anses for udøvet i lovligt nødværge, jf. straffelovens § 13, stk. 1. De knivstik som fulgte efter fratagelsen blev vurderet som en overskridelse af nødværgeretten, men overskridelsen blev anset for rimeligt begrundet i den skræk eller ophidselse som O's angreb fremkaldte, hvorfor straffrihed blev indrømmet efter § 13, stk. 2.

Der var imidlertid uenighed om, hvorvidt den efterfølgende vold i form af slag og spark kunne omfattes af § 13, stk. 2. Resultatet blev dog i alle tre instanser, at T1 og T2 blev frifundet for denne del af volden, dog ikke uden betydelig dissens.

I byretten blev lagt til grund, at O var pacificeret ved udøvelse af slag og spark fra T1 og T2. Af denne grund må da også antages, at retten finder angrebet for de facto afsluttet, hvorfor der hvert fald er sket en overskridelse af kriteriet fra straffelovens § 13, stk. 1 om et overhængende eller påbegyndt angreb.

Dog blev afgørelsen i denne instans straffrihed efter stk. 2, da halvdelen af nævningene vurderede, at sparkene og slagene var rimeligt begrundet i den ved O's angreb fremkaldte skræk eller ophidselse.

I landsretten blev der især lagt vægt på, at hele forløbet kun havde en varighed på cirka 50 sekunder, hvilket blev tillagt væsentlig betydning for vurderingen af, om T1 og T2 kunne nå at afpasse deres reaktion til angrebets karakter, hvorfor T1 og T2 begge blev frifundet for slagene og sparkene efter § 13, stk. 2.

Ved Højesteret blev landsrettens dom stadfæstet under samme begrundelse som ved landsretten, dog med to dommere som voterede for domfældelse.

Dommen er særlig interessant, fordi der i samtlige instanser var intern uenighed om anvendelsen af straffelovens § 13, stk. 2. Sagen viser, at der kan eksistere en vis tidsmæssig grænse for, hvor længe en nødværgesituation kan udstrække sig, og at en meget kort reaktionstid kan føre til frifindelse, selv i tilfælde hvor den udøvede vold objektivt set overskrider grænserne for hvad må anses for nødvendigt og forsvarligt.

Det fremstår klart af dommen, at der i høj grad foretages en skønsmæssig vurdering af de forskellige vilkårs vægtning mellem hinanden. Dissens i alle tre instanser er ligeledes udtryk for, at en klar grænse for den tidsmæssige overskridelse, set ud fra den forventelige skræk eller ophidselse, nok ikke vil kunne fastlægges. Dissensen i dommen kan dog muligvis også være udtryk for, at dommen nærmer sig grænsen for anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2, og at der sandsynligvis ikke skulle mange flere sekunder til, førhen udfaldet kunne være faldet modsat.

I nedenstående dom behandles en sag, hvori et vigtigt omdrejningspunkt også var den tidsmæssige overskridelse, men hvor grænsen herfor var overskredet.

10.3 TfK 2017.464/2 V

Dommen omhandler en episode, hvor T1 blev udsat for grov uprovokeret vold af T2 uden for T2's bopæl. Som modhandling valgte T1 at hente sit jagtgevær fra sin bopæl, hvorefter han affyrede skud op i luften i tæt nærhed af T2. T1 blev tiltalt for overtrædelse af straffelovens § 266 og § 192 a, stk. 1, nr. 1, jf. stk. 3, jf. bestemmelser i våbenloven. Til forsvar påstod T1 frifindelse efter straffelovens § 13, stk. 1 eller 2.

Ved vurderingen af sagen blev der lagt vægt på, at da T1 ankom med jagtgeværet, var angrebet umiddelbart ikke længere i gang. T2 havde tilmed sat sig ind i en bil alene, og der var ikke længere grund til at antage, at et nyt angreb fra T2 var overhængende.

Ved byretten blev dommen, på baggrund af et flertal af domsmændene, at T1 havde overskredet betingelserne for lovligt nødværge efter straffelovens § 13, stk. 1, da det uretmæssige angreb var afsluttet på tidspunktet for T1's modhandling. Tilmed var T1s modhandling ikke nødvendig eller forsvarlig for afværgelse af situationen. Flertallet kom dog også frem til, at T1 skulle blive straffri efter straffelovens § 13, stk. 2, da de fandt hans modhandling rimeligt begrundet i den fremkaldte skræk eller ophidselse på baggrund af det samlede hændelsesforløb.

Ved landsretten blev resultatet dog et andet. Her fandt et flertal af dommerne, at T1 ikke var omfattet af straffelovens § 13, stk. 2. Landsretten lagde her vægt på, at der efter det uprovokerede overfald fra T2 tog T1 ca. 2 minutter at hente sit jagtgevær, hvorfor modhandlingen ikke længere kunne begrundes i den fremkaldte skræk eller ophidselse.

Af dommen kan udledes, at den tidsmæssige udstrækning af hændelsesforløbet, og hvorvidt tiltalte har haft tid til at overveje sin handling, har stor betydning for straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2. Ved både byretten og landsretten blev der lagt til grund, at modhandlingen fra T1 var en overskridelse af nødvendighedskravet, forsvarlighedskravet og det tidsmæssige krav fra § 13, stk. 1, da angrebet fra T2 var afsluttet. Landsretten lagde dog, i forhold til byretten, særlig vægt på det tidsmæssige aspekt i vurderingen. Dommen er altså med til at illustrere, hvordan vurderingen af, hvorvidt § 13 stk. 2 kan bruges, er et samspil af graden af overskridelse i flere forskellige elementer, og hvordan en stor overskridelse i et af elementerne, kan udelukke anvendelse af paragraffen, trods en mindre alvorlig overskridelse i andre af elementerne.

Vigtigt er det dog her, at også denne dom blev afsagt med uenighed mellem byretten og landsretten, samt dissens i landsrettens afgørelse. Dette illustrerer yderligere, at en objektiv vægtning af de forskellige kriterier må fremstå meget fjern, og at udfaldet i stedet ofte må falde på en subjektiv helhedsvurdering af hver sag for sig.

Hvorvidt der ligefrem foreligger et krav om et fuldkomment kontinuerligt forløb, hvori tiltalte ikke har haft nogen tid til overvejelse, fremgår ikke klart af praksis. Man kunne hertil forestille sig en situation, hvori hændelsesforløbet havde udspillet sig inde i T1's hus, og det derfor kun havde taget ham 1 minut eller mindre at hente sit jagtgevær. Umiddelbart må det antages, at de andre forhold i hændelsesforløbet her ville kunne udvide eller indskrænke vægten på længden af denne tidsperiode. I Peter Gardes bog "Nødværge i fortid og nutid", fremlægges dog en antagelse om et krav på uafbrudt kontinuitet af forløbet⁵⁹. Peter Garde fremlægger her ikke yderligere domme til underbyggelse for

⁵⁹ Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udg., Djøf Forlag, 2024, s. 483

denne påstand. Det ses tydeligt af praksis, at jo længere der går mellem angrebets afslutning og modhandlingens påbegyndelse, jo lavere er sandsynligheden for straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2. Dog ses det ikke klart bevidst, at fuldkommen kontinuitet er nødvendigt. Der opstår også her et spørgsmål om, hvor længe tidsoverskridelsen kan begrundes i skræk eller ophidselse, såfremt angrebet er kontinuerligt. Vil en modhandling der er kontinuerlig fra angrebets afslutning, men som varer 1 minut have højere sandsynlighed for straffrihed efter stk. 2 end en modhandling som kun varer 30 sekunder, men som havde en 30 sekunders pause mellem angrebets afslutning og modhandlingens begyndelse, hvori den angrebne havde mulighed for at overveje sine muligheder? Praksis fremgår ikke klar hvad angår dette spørgsmål.

10.4 Delkonklusion

De tre domme U 1969.196/1 V, U 2010.2129/2 H og TfK 2017.464/2 V giver hver især indblik i betydningen af det tidsmæssige element i vurderingen af straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2. Det er fælles for dommene, at modhandlingen er vurderet som en overskridelse af grænserne for lovligt nødværge efter § 13, stk. 1, og at afgørelsen derfor afhænger af, om overskridelsen var rimeligt begrundet i skræk eller ophidselse.

I U 1969.196/1 V lagde landsretten vægt på, at selv om den indledende modhandling var berettiget, gik de sidste 3–5 knytnæveslag ud over, hvad der kunne anses for nødvendigt og forsvarligt. Alligevel blev T frifundet efter stk. 2 med henvisning til den skræk og ophidselse, som det voldsomme angreb havde fremkaldt. Det blev ikke præcist afgrænset, hvor længe en sådan skræk kan opretholde straffrihed, men dommen illustrerer, at kortvarige og sammenhængende forløb, hvor reaktionen følger umiddelbart efter angrebet, kan rummes inden for bestemmelsen.

I U 2010.2129/2 H var modhandlingen objektivt set mere voldsom, men hele hændelsesforløbet varede under ét minut. Dette korte tidsforløb fik afgørende betydning i alle instanser, selv om der var betydelig uenighed. Dommen viser, at en meget kort varighed i sig selv kan vægte tungt til fordel for straffrihed efter stk. 2, også selv om modhandlingen har karakter af en svær overskridelse i det nødvendige og forsvarlige. Vægten blev i særlig grad lagt på den begrænsede tid til at omstille sig mentalt fra forsvar til rolighed. Dissensen i alle instanser vidner dog om, at grænsen for, hvornår en overskridelse må anses for rimelig, befinder sig tæt på sagens faktiske omstændigheder.

I TfK 2017.464/2 V blev T's modhandling, bestående i affyring af et jagtgevær, foretaget ca. to minutter efter at det oprindelige angreb var afsluttet. Byretten fandt, at ophidselsen kunne forklare overskridelsen, mens landsretten, med dissens, fandt, at den forløbne tid gjorde det utroværdigt, at handlingen var en spontan reaktion med begrundelse i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Denne dom illustrerer, at en vis refleksionsperiode kan medføre, at en modhandling

vurderes som overvejet og forberedt snarere end en impulsiv forsvarlig reaktion. Den udtrykker dermed et væsentligt træk i retspraksis, nemlig at tiden mellem angrebets ophør og modhandlingens begyndelse kan få afgørende betydning for, om straffrihed kan opnås.

Det kan på den baggrund konkluderes, at jo længere tid der går fra et angreb er afsluttet, til en modhandling foretages, desto mindre sandsynlighed er der for straffrihed efter § 13, stk. 2. Der tegner sig ikke et absolut krav om øjeblikkelig reaktion, men praksis antyder, at modhandlingen skal være udslag af en stadig ophidselse og ikke fremstå som en afvejet beslutning. Tidsmomentet indgår som et af flere vurderingselementer, og der foretages en helhedsbedømmelse, hvor domstolenes konkrete skøn er central. Dissens i flere af sagerne bekræfter samtidig, at grænsen for det tidsmæssige spillerum er flydende, subjektiv og afhængig af mange forskellige faktorer.

11. Overskridelse i det nødvendige og forsvarlige

I det følgende analyseres otte domme, hvor straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2, har været til prøvelse. Afsnittet har til formål at identificere og vurdere de centrale elementer, som domstolene tillægger betydning ved vurderingen af, om en overskridelse af nødværgeretten kan anses for rimeligt begrundet i den skræk eller ophidselse, der er fremkaldt ved angrebet. Der lægges særligt vægt på fem gennemgående momenter: proportionaliteten mellem angreb og modhandling, den skade modhandlingen har påført angriberen, den fysiske overlegenhed mellem parterne, eventuel forberedelse på konfrontationen samt skrækens eller ophidselsens varighed og intensitet. Herudover inddrages betydningen af eventuelle fejlopfattelser af angrebets karakter.

11.1 Proportionalitet mellem angreb og modhandling

I nedenstående dom blev proportionaliteten mellem angreb og modhandling, og den opståede skræk eller ophidselses effekt herpå omtalt i relation til anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2. Trods der var sket en overskridelse af lovligt nødværge, så var overskridelsen så lille, at det ikke krævede en høj grad af skræk eller ophidselse at opnå straffrihed

11.1.1 TfK 2024.212 Ø

Dommen omhandler tiltalte (T), som blev tiltalt for vold efter straffelovens § 244, stk. 1, for at have sparket forurettede (F) i hovedet, så han faldt om på jorden, og herefter sparket ham én gang på kroppen, mens han lå ned.

Videoovervågning viste, at før episoden med sparket havde T svunget en arm mod F's hoved. Armen ramte ikke, men herefter trak F sig tilbage, tog sin jakke og hue af, afleverede disse til sin ægtefælle og løb hen mod T. T var begyndt at forlade stedet, men vendte sig i stedet mod F, hvorefter F og T stødte sammen, og F faldt til jorden. I umiddelbar forlængelse heraf sparkede T F én gang på kroppen.

Der var modstridende forklaringer om, hvorvidt der var tale om et eller flere spark, og om disse blev givet i refleks eller som udtryk for egentlig aggressivitet.

T blev frifundet i både byret og landsret. Handlingen var ikke omfattet af lovligt nødværge efter § 13, stk. 1. Dog fandt begge instanser, at modhandlingen var en rimelig overskridelse af nødværgeretten i henhold til § 13, stk. 2.

I afgørelsen blev der lagt vægt på F's handlinger før episoden, idet han tog jakke og hue af, før han løb frem mod T. Dette kan muligvis fremstå som et spinkelt grundlag for anvendelse af stk. 2. Dog må det her antages, at F's afklædning af beklædningsgenstandene udgjorde et signal om intention om et overhængende angreb, hvilket kunne berettige T's skræk eller ophidselse. Dette må desuden ses i sammenhæng med karakteren af T's modhandling, da denne kun involverede ét enkelt spark mod kroppen i umiddelbar, tæt tidsmæssig tilknytning til sammenstødet.

Som nævnt tidligere i afsnit 8.4 om provokeret angreb, vil en situation, hvor T selv havde lagt op til konfrontation, give dårligere forudsætninger for senere anvendelse af nødværge. Det må dog antages, at eftersom T var begyndt at forlade stedet, så var det provokerede angreb fra T afsluttet, hvorfor det efterfølgende angreb fra F alligevel gav grundlag for anvendelse af nødværge.

Af dommen kan udledes, at der i vurderingen er et tæt samspil mellem den opståede skræk eller ophidselse og karakteren af den foretagne modhandling. Trods det forhold, at graden af skræk eller ophidselse næppe har været specielt stor i denne sag, var overskridelsen af nødværgerettens grænser heller ikke væsentligt høj, hvorfor forholdet kunne give straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2.

Proportionalitet mellem angreb og modhandling, og den opståede skræk eller ophidselses effekt herpå, er et relevant emne i langt de fleste domme, hvorfor dette element ikke får yderligere dedikeret domsanalyse, men i stedet vil blive diskuteret under flere af nedenstående elementer.

11.2 Skadens omfang

I følgende 3 domme vil karakteren af modhandlingen også undersøges. Der vil dog her blive lagt vægt på den opståede skade hos angriberen, og hvilken rolle dette spiller på anvendelsen af straffelovens § 13, stk. 2

11.2.1 U 2007.2219 H

Dommen omhandler en taxachauffør (T), som efter at være blevet slået i hovedet af en kunde (K), bed et stykke af det yderste led af K's finger af. K blev tiltalt for vold efter straffelovens § 245, stk. 1. T påstod frifindelse efter straffelovens § 13, stk. 1 eller 2.

Byretten udtalte, at det ud fra de foreliggende oplysninger var bevist, at T havde bidt en del af K's højre finger af. Det var sket, mens K havde holdt sin ene hånd over T's ansigt. På den måde var K's finger kommet ind i T's mund, hvorefter T bed i fingeren. I sin vurdering lagde byretten vægt på, at et bid som medfører en så alvorligt skade, som at den yderste del af fingeren falder af, ikke kunne betragtes som lovligt nødværge. Af samme grund fandt retten heller ikke, at situationen kunne omfattes af straffelovens § 13, stk. 2. Byretten mente derfor ikke, at bidet kunne anses for nødvendigt eller forsvarligt, eller at overskridelsen kunne begrundes i den ved angrebet opståede skræk eller ophidselse. T blev derfor dømt efter straffelovens § 245.

Ved landsretten blev afgørelsen den samme som ved byretten. Afgørelsen skete da også på det samme grundlag om proportionalitet mellem angrebet og modhandlingen.

Højesteret lagde ved deres vurdering særlig vægt på karakteren af K's angreb, som blev vurderet som relativt mild, samt på at T's reaktion påførte K en varig skade. Af denne grund blev modhandlingen vurderet som værende hverken nødvendig eller forsvarlig, hvorfor T ikke kunne findes straffri efter straffelovens § 13, stk. 1 eller 2.

Domstolenes overvejelser viser, at den endelige skade, der påføres den oprindelige angriber, kan have afgørende betydning for anvendelsen af straffelovens § 13, stk. 2. Trods det, at et bid i sig selv muligvis ikke havde udgjort en overskridelse af nødværge, blev den endelige skade på K langt større end den skade, som T havde lidt, hvorfor T ikke kunne frifindes efter § 13, stk. 2. Dommen kan nok ikke ses som udtryk for, at en modhandling der påfører angriber varig skade aldrig vil være proportionel. Ligeledes må det overvejes, hvorvidt en større grad af skræk eller ophidselse hos T, evt. som følge af trusler fra K om yderligere angreb, kunne have forårsaget rimelig begrundelse for T's modhandling.

Til yderligere illustration af domstolenes vægt på karakteren af skaden, og dennes indspil på proportionalitetsvurderingen af den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse, ses dommen TfK 2008.736 Ø analyseret nedenfor. I denne dom bestod modhandlingen også af et bid i en finger, dog uden den varige skade der indtraf i nærliggende dom.

11.2.2 TfK 2008.736 Ø

Sagen vedrører en pædagog (T), som fungerede som leder af en SFO, og som under et voldsomt optrin med en elev (A) bed A i fingeren. A blev ikke tiltalt, men T blev tiltalt for vold efter straffelovens § 244. T nægtede sig skyldig og påstod frifindelse under henvisning til straffelovens § 13, stk. 1 og subsidiært § 13, stk. 2.

Byretten fandt det bevist, at T forsætligt bed A i fingeren under en konflikt, hvor A havde fat i hendes håndled. Det blev lagt til grund, at A forinden havde slået og sparket T, revet i hende, taget fat i hendes halskæde og brugt skældsord. Retten vurderede, at T's bid gik ud over, hvad der var forsvarligt henset til A's alder og fysiske fremtoning, og at overskridelsen ikke var rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. T blev derfor dømt for vold og idømt bødestraf.

Landsretten nåede til et andet resultat. Landsretten lagde til grund, at A havde været fysisk voldelig over for T, og at han på tidspunktet for bidet havde fat i hendes håndled. T's bid havde karakter af en afværgehandling med det formål at få A til at slippe sit greb. Den skade, som T påførte A, var begrænset til et mindre overfladisk sår. Retten lagde vægt på den samlede situation, hvor A forud havde været aggressiv og udadreagerende, samt på T's rolle som pædagog og leder, der forsøgte at standse et slagsmål. Domstolen vurderede derfor, at T's handling, selv om den ikke kunne anses som lovlig nødværge efter § 13, stk. 1, alligevel var rimeligt begrundet i den skræk eller ophidselse, som A's angreb havde fremkaldt. T blev derfor frifundet efter § 13, stk. 2.

Dommen viser, at skræk og ophidselse som følge af et angreb kan føre til straffrihed, selv om modhandlingen i sig selv ikke opfylder kravene til lovligt nødværge. Det er væsentligt ved dommen, at relationen mellem skadens omfang og angriberens karakter (herunder alder og styrke) kan have en væsentlig effekt på den endelige afgørelse. Ved byretten blev den primære vægt lagt på nødvendigheden og forsvarligheden på baggrund af den fysiske overlegenhed af T. Ved landsretten blev vægten dog i stedet lagt på karakteren af angrebet og den endelige skade som denne påførte A.

De to domme U 2007.2219 H og TfK 2008.736 Ø har en række ligheder mellem dem. Begge sager vedrører personer, der reagerer med et bid under en fysisk konflikt, og i begge tilfælde vurderes modhandlingen op imod straffelovens § 13, stk. 1 og 2. I begge tilfælde finder domstolene, at der ikke foreligger lovligt nødværge efter stk. 1, men at straffrihed efter stk. 2 kan komme i betragtning. Alligevel fører sagerne til forskellige udfald.

Sammenfattende må de største forskelle mellem de to domme findes i skadens omfang og hensynet til den fysiske overlegenhed. Det står klart, at begge elementer spiller en rolle i domstolens afgørelse vedrørende anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2. Det må dog også kunne udledes, at skadens omfang havde den største effekt på den endelige vurdering i TfK2008.736 Ø.

Denne overvejelse kunne muligvis pege i retningen af en hvert fald delvis objektiviseret målestok i vurderingen af, hvad der kan antages rimeligt begrundet i den fremkaldte skræk eller ophidselse. Eksempelvis kunne her forestilles en situation, hvori T's modhandling mod A fra dommen TfK2008.736 Ø havde resulteret i en større permanent skade hos A, men uden en egentlig ændret

handling fra T. I denne situation ville den fremkaldte skræk eller ophidselse være den samme. T's subjektive reaktion herpå ville også være den samme. Men grundet et andet endeligt resultat vedrørende den opståede skade, ville handlingen muligvis ikke længere være omfattet af straffelovens § 13, stk. 2. Ofte vil grundlaget for vægtning af skadens omfang dog nok være, at en modhandling som resulterer i mere omfattende permanente skader, nok vil være et udtryk for en høj grad af kraft og beslutsomhed om skadeforvoldelse hos nødværgeudøveren, snarere end et udtryk for en reel afværgende handling

De ovenstående overvejelser udelukker ikke, at et modangreb, der resulterer i en betydelig eller endelig skade, i visse tilfælde kan anses for begrundet i en opstået tilstand af skræk eller ophidselse. Et eksempel herpå ses i den nedenfor gennemgåede dom, hvor modhandlingen medførte angriberens død, men hvor tiltalte alligevel blev fundet straffri efter straffelovens § 13, stk. 2.

11.2.3 TfK 2003.622 Ø

Sagen omhandlede en mand (T), som under en julefrokost kom i fysisk konflikt med en anden deltager (A). A var stærkt beruset og ophidset og havde tidligere forladt selskabet efter et skænderi, men vendte tilbage og optrådte truende og voldeligt. Efter at have tildelt T et slag i hovedet, tog T fat om A's nakke og hals i et greb, der blev beskrevet som kraftigt og ikke helt kortvarigt. A afgik senere ved døden som følge af dette greb. T blev tiltalt for legemsangreb med døden til følge efter straffelovens § 246, jf. § 245, stk. 1.

T nægtede sig skyldig og påberåbte sig straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 1 og 2. Han anførte, at han handlede for at pacificere A og forhindre yderligere vold. Det blev ubestridt lagt til grund, at A havde tildelt T et slag, og at T greb fat om A's hals i umiddelbar forlængelse heraf.

Byretten fandt ikke, at der forelå tilstrækkeligt bevis for, at T havde haft forsæt til at udøve vold i strafferetlig forstand, og han blev derfor frifundet for tiltalen. Landsretten nåede til det resultat, at T havde handlet forsætligt ved at fastholde A i et halsgreb, der medførte døden, og han blev derfor fundet skyldig i overtrædelse af § 246. Dog vurderede retten, at selv om handlingen ikke kunne anses som lovligt nødværge efter § 13, stk. 1, var den rimeligt begrundet i den skræk, der var fremkaldt af A's truende og voldelige adfærd. T blev derfor frifundet i medfør af § 13, stk. 2.

Dommen illustrerer, at der også i tilfælde hvor modhandlingen medfører meget alvorlige følger, her et dødsfald, kan være grundlag for straffrihed efter § 13, stk. 2, hvis reaktionen er rimeligt begrundet i den opståede af skræk eller ophidselse. Det er bemærkelsesværdigt, at retten lagde vægt på både A's konkrete voldelige handling (slag i hovedet) og hans tidligere trusler, herunder dødstrusler mod en anden tilstedeværende, som medvirkende til at fremkalde den skræk, der begrundede T's modreaktion.

I modsætning til den ovenfor analyserede sag TFK 2008.736, hvor skaden var begrænset til et overfladisk sår, medførte T's modhandling i denne sag døden. Retten fandt imidlertid, at den opståede skræk eller ophidselse hos T, samt ønsket om at forhindre yderligere voldsudøvelse, havde en sådan karakter, at straffrihed alligevel kunne indrømmes. Der blev her bla. lagt vægt på T's anmodning til de tilstedeværende om at ringe efter politiet, hvilket måske gav retten et indblik i, at T's hensigt med modhandlingen ikke var drab. Dette taler imod en ren objektiv vurdering af skadevolderens handlinger og konsekvenserne heraf, idet den subjektive tilstand og motivet bag handlingen fik afgørende betydning.

11.2.4 Sammenfatning

Sammenfattende viser de tre domme TfK 2003.622 Ø, TfK 2008.736 Ø og U 2007.2219 H, at skadens omfang spiller en central rolle ved domstolens vurdering af, om en overskridelse af nødværgeretten kan anses for rimeligt begrundet i den skræk eller ophidselse, der er fremkaldt ved angrebet, jf. straffelovens § 13, stk. 2.

I TfK2008.736 Ø blev der tilkendt straffrihed efter § 13, stk. 2, selvom modhandlingen (et bid) ikke blev vurderet som lovlig nødværge, fordi skaden på angriberen var begrænset, og angrebet var både fysisk og vedvarende. Her lagde landsretten vægt på den samlede situation og den beskedne skade som følge af modhandlingen.

I modsætning hertil førte situationen i U 2007.2219 H til domfældelse, selv om T havde handlet i umiddelbar reaktion på et fysisk angreb. Modhandlingens karakter (at bide et stykke af angriberens finger af) medførte en varig legemsskade, og blev dermed anset for ude af proportion med angrebet. Skræk og ophidselse kunne derfor ikke begrunde overskridelsen, og § 13, stk. 2, fandt ikke anvendelse.

TfK 2003.622 Ø viser, at selv i en situation hvor modhandlingen medfører angriberens død, kan retten nå frem til straffrihed efter § 13, stk. 2. Dette skyldtes, at den oprindelige angriber var voldsom og truende, og at modhandlingen ikke havde karakter af en bevidst voldshandling, men fremstod som en forsvarspræget reaktion i en akut og eskaleret situation. Selvom resultatet var dødeligt, kunne handlingen anses som rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse.

Dommene viser dermed, at skadens omfang hverken er uden betydning eller i sig selv afgørende. En væsentlig skade vil ofte tynde mod domfældelse, men kan undtagelsesvis være straffri, hvis den fremstår som en afværgehandling udløst af en konkret, truende og eskaleret situation. Det afgørende bliver derfor, om skaden, også når den er alvorlig, fremstår som en forståelig reaktion på den fare, den

tiltalte stod overfor. I denne vurdering er det ikke blot skadens fysiske karakter, men også dens forhold til angrebets intensitet, varighed og karakter, der tillægges vægt.

11.3 Fysisk overlegenhed

I dommen TFK 2008.876 Ø var den fysiske overlegenhed mellem angriber og nødværgeudøver et omtalt moment. Trods dette element ikke blev tillagt afgørende betydning, fremstår det klart, at det har en vis effekt på proportionaliteten mellem angrebet og modhandlingen. I nedenstående dom blev dette element tillagt større betydning i byretten, mens landsretten ikke umiddelbart lagde det til grunde.

11.3.1 U 1978.273 Ø

Sagen omhandler en mand (T) som tildelte en anden mand (A) to knytnæveslag i ansigtet efter en konfrontation i T's have. Forud for slagene havde A truet både T og T's samlever med hærværk, optrådt truende med en sten og sparket T på låret. Under den efterfølgende modhandling blev A lagt ned og slået af T, mens han lå på ryggen. Skaderne omfattede et ledskred i halshvirvelsøjlen med efterfølgende lammelse og var alvorlige og af langvarig karakter.

Byretten fandt, at modhandlingen gik væsentligt ud over, hvad det forestående angreb berettigede. Retten lagde her betydelig vægt på, at T var en fysisk kraftig mand og formentlig ikke fysisk svagere end A. Retten bemærkede også, at A ikke anvendte egentlige våben under angrebet. Det var derfor ikke nødvendigt at anvende så voldsom en modhandling som to knytnæveslag mod en liggende person i ansigtet. Den betydelige fysiske overlegenhed hos T blev dermed et væsentligt moment i vurderingen af nødvendigheden af voldsanvendelsen. T blev fundet skyldig i overtrædelse af straffelovens § 244, stk. 3, jf. stk. 1. Retten fandt ikke, at modhandlingen var rimeligt begrundet i den ved angrebet opståede skræk eller ophidselse, og § 13, stk. 2, fandt derfor ikke anvendelse.

Ved Østre Landsret blev det lagt til grund, at den alvorlige skade kunne tilregnes T som uagtsom, og at volden ikke kunne anses som lovlig nødværge efter § 13, stk. 1. Landsretten fandt dog, at T's overskridelse af nødværgeretten var rimeligt begrundet i den skræk eller ophidselse, som A's aggressive og truende opførsel havde fremkaldt, og frifandt derfor T for straf i medfør af § 13, stk. 2.

Det centrale i landsrettens vurdering var dermed ikke en benægtelse af den fysiske overlegenhed eller voldens intensitet, men en anerkendelse af, at A's samlede adfærd i form af trusler, brug af sten og direkte spark, kunne have fremkaldt en sådan ophidselse hos T, at overskridelsen af nødværgeretten var rimeligt begrundet. Den fysiske forskel mellem de to personer og den liggende position, hvori slagene blev givet, indgik således i vurderingen af proportionaliteten, men blev i sidste ende ikke tillagt afgørende vægt i vurderingen af § 13, stk. 2.

Dommen viser dermed, at fysisk overlegenhed og modstanderens sårbare position kan føre til, at en modhandling ikke anses for nødvendig i nødværgeretlig forstand. Det samme forhold kan dog, afhængigt af angrebets karakter og virkningen på den angrebne, undtagelsesvis fraviges i vurderingen efter § 13, stk. 2, hvis skræk eller ophidselse fremkaldt af angrebet kan anses for at have udløst en forståelig, om end overdreven, reaktion.

11.4 Fejlopfattelsen effekt på skræk eller ophidselse

I nedenstående dom blev den subjektive fejlopfattelse af farligheden af et angreb omtalt i relation til anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2. Trods elementet ikke blev afgørende, ses sagen dog som en god illustration for domstolens vægtning af fejlopfattelser.

11.4.1 TfK 2016.887 V

Dommen omhandler en situation, hvor tiltalte (T) blev tiltalt for vold efter straffelovens § 245, stk. 1, for at have påkørt en mand, F, som han havde haft en uoverensstemmelse med i forbindelse med en fest. Påkørslen skete med bil, og F blev alvorligt kvæstet, blandt andet med kraniebrud, bækkenbrud og et brud på skinnebenet.

Tiltalte påstod, at han havde handlet i nødværge efter § 13, stk. 1, eller at der i hvert fald måtte foreligge straffrihed efter § 13, stk. 2. Han forklarede, at han følte sig truet, fordi F havde haft en genstand i hånden, som han troede var en kniv. Det viste sig senere at være en lille skruetrækker. Tiltalte mente, at F havde optrådt truende og farligt, og at han derfor forsøgte at undvige eller flygte fra situationen. I den forbindelse påkørte T F, som på dette tidspunkt befandt sig cirka 1 meter foran bilen. Som følge heraf blev F væltet omkuld, og blev fastklemmt under bilen, mens bilen kørte cirka 30 meter over parkeringspladsen. Tiltalte forklarede, at han handlede for at komme væk fra en farlig situation og frygtede for sit liv. Tiltalte forklarede desuden, at han ikke var bevidst om, at F var fastklemmt under bilen.

Byretten vurderede imidlertid, at påkørslen ikke kunne betragtes som nødværge efter straffelovens § 13, stk. 1 eller stk. 2. Tiltalte havde forsætligt kørt frem mod F med hjulspin og acceleration, og retten fandt det usandsynligt, at han ikke opdagede, at F var blevet fastklemmt under bilen. Det blev derfor afvist, at tiltalte havde befundet sig i en situation, hvor han var berettiget til at forsvare sig på den måde, han gjorde. Retten fandt heller ikke, at betingelserne for straffrihed efter § 13, stk. 2, var opfyldt, da hans handling ikke kunne karakteriseres som rimeligt begrundet i den ved angrebet fra F fremkaldte skræk eller ophidselse.

Ved afgørelsen blev der blandt andet lagt vægt på F's våben. F var i besiddelse af en forholdsvis lille skruetrækker, og ingen andre våben. Det forhold, at T havde været under den opfattelse, at F var bevæbnet med en kniv, blev ikke tillagt betydning. Som gennemgået ovenfor i afsnit 7.5, kan subjektive fejlopfattelser efter omstændighederne have diskulperende effekt, forudsat at der er tale om en faktisk vildfarelse vedrørende angrebets karakter eller intensitet. Det er dog en forudsætning herfor, at modhandlingen ville have været nødvendig og forsvarlig, hvis situationen reelt havde forholdt sig, som nødværgeudøveren opfattede den.

Ud fra det samlede hændelsesforløb synes det ikke sandsynligt, at udfaldet af sagen ville have været anderledes, selv hvis F faktisk havde været i besiddelse af en kniv. Det bemærkes dog, at retten ingen steder eksplicit forholder sig til, om T's fejlopfattelse har haft betydning i forhold til den ekstra grad af skræk eller ophidselse, som muligvis opstod hos ham som følge heraf.

Det kan diskuteres, hvorvidt en fejlopfattelse som den foreliggende ville kunne få betydning, hvis T's modhandling i højere grad havde stået i forhold til det opfattede angreb. Det gælder navnlig, hvis det havde været tale om en proportional reaktion, som netop kunne forklares med den øgede grad af skræk eller ophidselse, der med rimelighed kan forventes i mødet med et våben som en kniv, i modsætning til en lille skruetrækker. Hvis fejlopfattelsen havde været udtryk for en reel og i god tro foretaget forveksling med et mere frygtindgydende våben, kan det derfor ikke udelukkes, at dette ville have haft betydning for rettens vurdering af straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2.

I dommen bliver det tillagt betydeligt vægt, at mindre indgribende midler måtte fremstå klare for T. Retten ligger blandt andet vægt på, at T havde mulighed for at køre fra stedet, før F kom hen til bilen. Som behandlet ovenfor i afsnit 8.2, foreligger ikke en egentlig pligt til flugt. Dette skal dog ses i relation til angrebets karakter, og de midler som T ville skulle tage i brug, såfremt han ikke vælger at flygte. Det kan her diskuteres, hvorvidt den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse vil kunne begrunde en tilsidesættelse af denne mulighed for flugt. I nærliggende dom var dette ikke tilfældet. Dog skyldes dette resultat nok i højere grad, at graden af overskridelse i nødvendighed og forsvarlighed af modhandlingen var så høj, at enhver mulighed for mindre indgribende midler måtte overvejes.

Den subjektive fejlopfattelse blev også tillagt betydning i sagen SS-2309/2022. I denne sag forelagde dog også videre årsager til fejlopfattelsen, hvilket muligvis kan forklare den højere vægtning af elementet og dets indvirkning på den fremkaldte skræk eller ophidselse i dommen. Sagen bruges i projektet primært til at analysere individets dårlige forudsætningers' virkning på evnen til at vurdere situationens alvor og handle derefter, hvorfor sagens yderligere fakta vil blive gennemgået nedenfor i afsnit 12.1

11.5 Forberedt på angrebet

I nedenstående dom blev den forberedende natur af modhandlingen mod et angreb omtalt i relation til anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2. Elementet fik her afgørende betydning for domstolens vurdering af, hvorvidt en uproportionel modhandling kunne begrundes i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse

11.5.1 TfK 2015.143 V

Dommen omhandler tiltalte (T), som var tidligere straffet for vold og våbenlovsovertrædelser og under afsoning i et statsfængsel stak en medindsat (F) i maven med en urtekniv. Stikket medførte perforation af bughulen. Det blev under sagen lagt til grund, at F havde slået T flere gange umiddelbart før knivstikket. T forklarede endvidere, at han følte sig truet og havde taget kniven med, fordi han forventede, at mødet med F kunne udvikle sig fysisk.

Retten fandt, at den udøvede vold ikke var omfattet af straffelovens § 13, stk. 1, om lovligt nødværge. Knivstikket blev anset for åbenbart uproportionalt i forhold til de tildelte knytnæveslag og derfor overskred grænsen for, hvad der kan anses som lovligt nødværge.

Herudover afviste retten også at anse volden som omfattet af § 13, stk. 2. Dette blev begrundet med, at T selv havde valgt at opsøge F til trods for, at han følte sig truet, og at han på forhånd havde valgt at tage en kniv med. Hermed havde T haft en reel mulighed for at undgå konfrontationen, hvilket talte imod, at reaktionen kunne anses for begrundet af den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse, men snarere som en overvejet handling. Som nævnt tidligere i afsnit 8.4, vil en fysisk konfrontation, som begge parter var bevidste om ville forekomme, men som de alligevel valgte at deltage aktivt i, sjældent kunne give adgang til straffrihed efter hverken straffelovens § 13, stk. 1 eller stk. 2.

Dommen viser, at det i vurderingen efter § 13, stk. 2, tillægges vægt, om den tiltalte havde reelle muligheder for at undgå situationen. Har den tiltalte selv opsøgt den truende situation og på forhånd bevæbnet sig, vil dette udvise en sådan grad af forberedelse og bevidsthed om situationens farlighed, at en angreb nok sjældent ville kunne begrunde en meget høj grad af skræk eller ophidselse. Forberedelsen vil nok ikke umiddelbart udelukke anvendelse af stk. 2, men vil nok under alle omstændigheder sænke graden af overskridelse i det nødvendige og forsvarlige, som kunne ses begrundet i den opståede skræk eller ophidselse.

Det må her overvejes, om resultatet af dommen havde været et andet, såfremt det forberedende moment stadig forelagde, men hvor T ikke havde nogen mulighed for at undgå konfrontationen med F. I en sådan situation ville den opståede skræk eller ophidselse nok stadig ikke være spontan, men

dog uundgåelig. Det må her skulle tillægges afgørende betydning, om T reelt havde mindre indgribende muligheder for selvforsvar end bevæbning med kniv som mulighed. Såfremt dette var tilfældet, og såfremt angrebet mod T var alvorligt nok, så ville forberedelsen med kniv nok ikke alene udelukke anvendelse af § 13, stk. 2.

11.6 Varighed af skræk eller ophidselse

I nedenstående dom blev varigheden af den opståede skræk eller ophidselse fra et tidligere angreb omtalt i relation til anvendelse af straffelovens § 13, stk. 2. Elementet fik her afgørende betydning for domstolens vurdering af, hvorvidt en uproportionel modhandling kunne begrundes i den, ved et tidligere foretaget angreb, fremkaldte skræk eller ophidselse.

11.6.1 U 2005.2574 V

Sagen vedrører en mand (T), som blev tiltalt for at have slået en anden mand (F) i hovedet med en ølflaske, som knustes ved slaget. F pådrog sig adskillige snitsår i hovedbunden, ansigtet og på kroppen. Slaget skete, efter at T og F havde tilbragt aftenen sammen i F's lejlighed, hvor de havde drukket alkohol og set fjernsyn. Under aftenen opstod der et strømsvigt, hvorefter T ifølge sin egen forklaring blev overfaldet af F i soveværelset. Kort tid efter episoden i soveværelset slog T F i hovedet med en ølflaske, idet han frygtede, at F ville kvæle ham.

Ved byretten blev T dømt for vold efter straffelovens § 245, stk. 1, jf. § 247, stk. 1, idet retten fandt, at den voldelige modhandling ikke kunne anses som lovligt nødværge, og at den ophidselse og frygt, der muligvis var til stede hos T, ikke var tilstrækkelig til at bringe modhandlingen ind under straffelovens § 13, stk. 2.

Landsretten nåede dog til det modsatte resultat. Retten fandt, at T's og F's forklaringer adskilte sig væsentligt fra hinanden, og at der ikke i bevisførelsen var grundlag for at tilsidesætte T's forklaring. Det blev derfor lagt til grunde, at F havde forsøgt at tage fat om T's hals i et kvælertag, og at dette skete kort tid efter, at F tidligere havde overfaldet T inde i soveværelset og blandt andet siddet på ham og slået ham i ansigtet. Landsretten vurderede, at den modhandling T foretog ikke kunne betragtes som nødvendig og forsvarlig i nødværgeretlig forstand, men at reaktionen var rimeligt begrundet af den ophidselse eller skræk, som F's tidligere overfald havde fremkaldt. På den baggrund fandt retten, at betingelserne for straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2, var opfyldt, og T blev derfor frifundet.

Afgørende for dommens udfald var ikke alene det påbegyndte angreb, eller trussel herom i form af F's hænder om T's hals, men også det forudgående angreb, som havde skabt en psykisk reaktion hos T. Det at T kort tid efter dette tidligere angreb blev konfronteret med en ny truende handling fra F var

derfor i tidsmæssig nær nok forbindelse til hinanden, til at den opståede skræk eller ophidselse fra det foregående angreb blev tillagt vægt ved det nye angreb.

Af dommen må hermed også kunne udledes, at når straffelovens § 13, stk. 2 omtaler “den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse”, så skal ordet "angrebet" forstås udvidende, og omhandler ikke nødvendigvis kun skræk opstået ved det konkrete angreb som modhandlingen udsprang af, men også angreb der tidsmæssigt ligger i tæt relation hertil. Lignende overvejelser blev lagt til grund i sagen SS-2309/2022. Denne sag behandles dog yderligere nedenfor i afsnit 12.1

11.7 Delkonklusion

Domstolens praksis viser, at der i vurderingen af, hvorvidt en overskridelse af nødværgeretten kan begrundes i skræk eller ophidselse, jf. straffelovens § 13, stk. 2, foretages en konkret helhedsvurdering, hvor flere tilbagevendende elementer spiller en central rolle. Af de otte analyserede domme fremstår det klart, at proportionalitet mellem angreb og modhandling, skadens omfang, den fysiske overlegenhed, fejlopfattelsen af andgrebet karakter, graden af forberedelse og den fremkaldte skræk eller ophidselses karakter og varighed hver især tillægges vægt.

I flere af dommene ses det, at overskridelser, som kun i ringe grad afviger fra det nødvendige og forsvarlige, lettere omfattes af § 13, stk. 2. I TfK 2024.212 Ø fremstod T's spark mod F som kun en beskeden overskridelse, hvorfor retten ikke fandt, at der skulle foreligge nogen særlig grad af skræk eller ophidselse for at indrømme straffrihed. I modsætning hertil blev knivstikket i TfK 2015.143 V og påkørslen i TfK 2016.887 V vurderet som klart uproportionale modhandling, som ikke kunne retfærdiggøres, heller ikke af en høj grad af skræk eller ophidselse. Dermed gælder, at jo større en overskridelse af nødværgeretten er, desto højere krav stilles der til intensiteten af den fremkaldte skræk eller ophidselse for at kunne opnå straffrihed.

Flere af dommene illustrerer, at den faktiske skade, som påføres angriberen, kan få afgørende betydning for vurderingen efter § 13, stk. 2. I U 2007.2219 H medførte T's bid en varig legemsskade og afskar muligheden for straffrihed, selvom angrebet kunne have fremkaldt skræk eller ophidselse. I modsætning hertil førte den beskudne skade i TfK 2008.736 Ø til, at landsretten accepterede straffrihed efter stk. 2. Sammenligningen mellem disse to domme antyder, at en objektiv betragtning af konsekvenserne af modhandlingen spiller en væsentlig rolle. Alligevel blev der i TfK 2003.622 Ø indrømmet straffrihed, selv om modhandlingen førte til dødsfald. Det skyldes, at retten fandt, at modhandlingen ikke bar præg af hævn, men udsprang af en akut og truende situation. Dermed kan også meget alvorlige skader omfattes af stk. 2, såfremt de fremstår som en forståelig og spontant affødt reaktion.

I U 1978.273 Ø blev T frifundet, selv om han havde påført betydelig skade og var fysisk overlegen. Retten lagde vægt på, at angrebet var truende, og at skræk og ophidselse derfor kunne forklare overskridelsen. Dommen viser, at fysisk overlegenhed hos den angrebne ikke i sig selv afskærer anvendelsen af § 13, stk. 2, men at det er et moment i vurderingen af proportionalitet. I situationer, hvor den angrebne fremstår klart stærkere eller modparten er i en udsat position, skærpes kravene til, at modhandlingen fremstår som en spontan reaktion snarere end som et kontrolleret angreb.

Fejlopfattelser kan i visse tilfælde bidrage til at forklare den skræk eller ophidselse, der begrundes en overskridelse af nødværgeretten, jf. straffelovens § 13, stk. 2. I TfK 2016.887 V troede T fejlagtigt, at modparten var bevæbnet med en kniv, hvilket kunne have fremkaldt en særlig intens frygt. Retten lagde dog vægt på, at modhandlingen var så grov og uproportionel, at den ikke kunne rummes inden for § 13, stk. 2, uanset fejlopfattelsen. Det fremgår dermed, at en fejlopfattelse ikke automatisk fører til straffrihed. Den skal være reel og forståelig, og modhandlingen må ikke fremstå som åbenbart uforholdsmæssig i forhold til den trussel, som den tiltalte mente at stå over for. Fejlopfattelsen kan således være et forklarende element i vurderingen af ophidselsens intensitet, men vil sjældent bære straffriheden alene, hvis de øvrige omstændigheder taler imod.

Dommene TfK 2015.143 V og TfK 2016.887 V viser, at den tiltaltes mulighed for at undgå situationen og eventuel forberedelse til angrebet kan besværliggøre anvendelse af § 13, stk. 2. Hvis T har haft mulighed for at undgå konfrontationen, og særligt hvis T har søgt denne eller bevæbnet sig forinden, vil retten have vanskeligt ved at anse reaktionen som udløst af en spontan og overvældende skræk. Forberedelsen peger i retning af, at modhandlingen er planlagt og ikke et resultat af skræk eller ophidselse. Dette gælder dog ikke absolut. Hvis det kan godtgøres, at T ikke kunne undgå konfrontationen, og at angrebet faktisk var alvorligt, kan en vis grad af forberedelse muligvis være forenelig med § 13, stk. 2.

Et vigtigt punkt er også, hvor længe en tilstand af skræk eller ophidselse kan anses for at påvirke den angrebne. I U 2005.2574 V blev en modhandling, som fulgte kort efter afslutningen af et tidligere angreb, vurderet som rimeligt begrundet i den ophidselse, som angrebet havde fremkaldt. Det fremgår af dommen, at domstolene pålægger skræk eller ophidselse fra tidligere angreb en betydelig vægt, dog sådan at et længere tidsrum mellem angrebet og modhandlingen kræver en stærkere forklaring på, hvordan skræk eller ophidselse er blevet opretholdt, og stadig havde effekt ved påbegyndelsen af det nye angreb.

Dommene viser som helhed, at vurderingen af anvendelse § 13, stk. 2, beror på en konkret og kompleks afvejning. De nævnte elementer spiller alle en rolle, men ingen er i sig selv afgørende for udfaldet.

12. Dårlige forudsætninger

Det vil i det følgende blive undersøgt, hvilken rolle den tiltaltes manglende eller begrænsede forudsætninger for at vurdere en nødvendig og forsvarlig modhandling på et angreb og reagere derefter spiller for vurderingen efter straffelovens § 13, stk. 2. Afsnittet tager udgangspunkt i tre sager, hvor tiltalte led af henholdsvis autisme, PTSD og Tourettes syndrom, og hvor spørgsmålet bl.a. var, om den psykiske eller neurologiske tilstand kunne medføre straffrihed som følge af en undskyldelig overskridelse af nødværgeretten. Dommene berører også andre punkter, men fokus i de følgende analyser vil være på de dårlige forudsætninger.

12.1 SS-2309/2022

Dommen omhandler en ung mand (T). T er diagnosticeret med autisme og lider af Aspergers syndrom, hvilket har medført betydelige sociale vanskeligheder. T har haft en svær opvækst præget af sin mors alkoholmisbrug og udtalte aggressionsproblemer. I barndommen havde der flere gange været fysiske konfrontationer mellem T og moderen, herunder episoder med anvendelse af knive.

På dagen for hændelsen fægtede moderen med en stor køkkenkniv og kaster den efter T. T samlede kniven op og gik ind på sit værelse, hvor han foretog flere internetsøgninger relateret til selvforsvar og nødværge. Kort tid efter træder moderen ind på værelset og angriber T, hvorefter han som modreaktion tildelte hende seks knivstik, hvilket medførte hendes død. T blev efterfølgende tiltalt for manddrab efter straffelovens § 237. Til sit forsvar påstod T frifindelse efter straffelovens § 13, stk. 1, subsidiært stk. 2.

Der opstod under sagen særligt spørgsmål om betydningen af T's internetsøgninger. Det kunne overvejes, om disse søgninger indikerede, at T's handling ikke udsprang af akut skræk eller ophidselse, men snarere var udtryk for et planlagt overfald. Spørgsmålet har også relevans i forhold til en eventuel pligt til at flygte, da T nok umiddelbart kunne have forladt huset, såfremt han var nervøs for, hvorvidt han ville få behov for at anvende nødværge. Som gennemgået ovenfor vil i afsnit 8.2, vil en sådan pligt dog meget sjældent foreligge, såfremt man ville være nødsaget til at flygte fra sit eget bosted. Byretten lagde i forhold til internetsøgningerne til grund, at disse skulle ses i lyset af T's særlige psykiske sårbarhed og hans behov for at skabe overblik i en kaotisk situation, og ikke som led i forberedelse af et drab.

Det kunne ikke bevises, at moderen fortsat var i besiddelse af en kniv, da hun angreb T på værelset. Retten lagde dog vægt på T's subjektive opfattelse af, at hans liv var i fare, herunder hans antagelse om, at moderen fortsat havde en kniv. Dette blev tillagt betydning, selv om retten ikke direkte kobledes denne vurdering til T's psykiske tilstand.

Retten fandt, at T havde overskredet grænserne for lovligt nødværge efter § 13, stk. 1, blandt andet fordi han tildelte moderen seks knivstik, hvoraf flere ramte hende i ryggen. På trods af denne overskridelse blev T frifundet i medfør af § 13, stk. 2. Retten fandt, at handlingen var rimeligt begrundet i den skræk og ophidselse, som angrebet, i sammenhæng med tidligere voldelige konfrontationer, havde fremkaldt hos T.

Af dommen kan udledes, at vurderingen af straffrihed efter § 13, stk. 2, ikke alene tager udgangspunkt i det aktuelle angreb, men også i tidligere oplevede overgreb, der kan påvirke gerningspersonens subjektive oplevelse af faren. Modsat hvad udfaldet var i TfK 2016.887 V, blev den subjektive fejlopfattelse af angrebets karakter her tillagt væsentlig betydning for den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Hvorvidt T's autismediagnose spillede en rolle vedrørende denne forskel fremgår ikke af dommen

Derudover understreger dommen, at retten tillægger individuelle psykiske forhold væsentlig betydning ved vurderingen af, om overskridelsen af nødværgeretten er rimeligt begrundet i skræk eller ophidselse. Dette kan blandt andet udledes af, at retten i høj grad tilsidesætter den forberedende natur af T's internetsøgninger, ud fra det forhold at T havde en autisme-diagnose, hvorfor søgningerne i stedet var et udtryk for T's særlige behov for forudsigelighed. Som gennemgået ovenfor i afsnit 11.5.1, vil en sådan forberedelse på et angreb nok typisk nedsætte graden af den fremkaldte skræk eller ophidselse. Dommen tilsidesætter dog i høj grad dette standpunkt, på baggrund af T's dårlige forudsætninger.

Dette styrker forståelsen af § 13, stk. 2, som en bestemmelse med betydelig vægt på individets mentale tilstand, beslutningsevne og kapabiliteter.

12.2. TfK 2016.1467 Ø

I modsætning til dommen i SS-2309/2022 kom retten i denne sag frem til at vægtningen af T's dårlige forudsætninger ikke skulle have afgørende betydning.

Sagen omhandler en mand (T), der blev tiltalt for forsøg på manddrab efter straffelovens § 237, jf. § 21, samt for overtrædelse af våbenloven. T affyrede et skud med et haglgevær mod en formodet hjemmerøver (F), der havde knust en rude med henblik på at trænge ind i T's kælder. F havde imidlertid ikke udvist yderligere voldelig adfærd.

T valgte ikke at tilkalde politiet, men tog i stedet sit gevær og gik ned i kælderen for selv at undersøge situationen. Ifølge hans forklaring forsøgte han først at standse F verbalt, men da dette ikke havde nogen effekt, affyrede han et skud og forlod herefter kælderen. T påstod, at skuddet var ment som et advarselsskud, og han nægtede sig derfor skyldig.

Byretten tilsidesatte T's forklaring. Retten lagde vægt på, at T havde betydelig erfaring med våben fra sin fortid som jæger og officer. Da afstanden til F på skudtidspunktet kun var mellem 2,5 og 3,5 meter, måtte T ifølge retten uden rimelig tvivl have indset, at skuddet med stor sandsynlighed ville have dræbende virkning. Det blev også bemærket, at det ikke kunne bevises, hvorvidt F havde grebet fat i geværet umiddelbart før skuddet blev affyret.

Herefter vurderede retten, om handlingen kunne omfattes af straffelovens § 13 om nødværge. F's forsøg på at trænge ind i hjemmet blev vurderet som et uretmæssigt angreb, hvilket principielt kunne give T ret til at forsvare sig med nødvendig og forsvarlig magt. Retten fandt dog, at T's handling klart overskred grænserne for lovligt nødværge efter § 13, stk. 1. Der blev dog anledning til at overveje, om T kunne være straffri efter § 13, stk. 2.

Baggrunden for denne vurdering var, at T tidligere havde været udsat for et lignende hjemmerøveri, som endte med et overfald og efterfølgende hospitalsindlæggelse. Dertil kom, at T var 67 år gammel og led af alvorlige hjerteproblemer, hvilket kunne have begrænset hans evne til at vælge mindre indgribende midler end brug af skydevåben.

Trods disse omstændigheder vurderede både byretten og landsretten, at T's fysiske helbred ikke var afgørende i sagen. Der blev lagt særlig vægt på, at F ikke havde udvist truende adfærd eller givet tegn på, at der var tale om personfarlig kriminalitet. Retten fandt derfor, at skuddet gik væsentligt ud over, hvad der var nødvendigt og forsvarligt i situationen.

Dette bør næppe forstås som en tilsidesættelse af betydningen af den fysiske forskel mellem de involverede personer, men snarere som et udtryk for, at forskellen ikke havde konkret betydning i den foreliggende situation, idet F's handling ikke umiddelbart fremstod som truende eller farlig over for T. Såfremt F's angreb havde haft en mere udtalt fysisk voldelig karakter, ville T's modhandling i højere grad fremstå som proportionel. I så fald kunne anvendelsen af geværet muligvis være blevet anset for det mindst indgribende middel, der stod til T's rådighed.

Begge instanser anerkendte, at T muligvis havde opfattet situationen som ekstra farlig på grund af den tidligere udsættelse for et lignende hjemmerøveri. Dette blev dog ikke tillagt væsentlig betydning i vurderingen af § 13, stk. 2, hvorfor T ikke blev anset for straffri.

Dommen har flere lighedspunkter med SS-2309/2022. Begge sager behandler spørgsmålet om, hvordan individets subjektive opfattelse af en situation og tidligere traumatiske oplevelser kan påvirke vurderingen af, om en handling er rimeligt begrundet i skræk eller ophidselse. I begge tilfælde endte

angrebet med dødelig udgang. Det kan dog diskuteres, om nødværgehandlingen i SS-2309/2022 var mere vidtgående end i TfK 2016.1467 Ø, idet seks knivstik nok typisk kræver en højere grad af følelsesmæssig effekt end affyring af ét enkelt skud.

Den væsentligste forskel mellem dommene synes at være rettens vurdering af effekten af tiltaltes tidligere udsættelser for overgreb, og hvorvidt disse kunne begrunde den forhøjede grad af skræk eller ophidselse. I SS-2309/2022 blev der lagt stor vægt på T's autisme og hvordan denne påvirkede hans beslutningsevne og generelle opfattelse af situationen. Derimod blev tiltalte I TfK 2016.1467 Ø's mentale forhold i relation til tidligere traumer ikke pålagt nær så betydelig vægt. Det skal dog hertil nævnes, at efter en retspsykiatrisk undersøgelse blev tiltalte vurderet ikke at lide af egentlig PTSD efter det tidligere hjemmerøveri.

Det kan derfor overvejes, om tiltalte i TfK 2016.1467 Ø ville være blevet frifundet, hvis han havde været diagnosticeret med PTSD som følge af det tidligere hjemmerøveri. Når dette sammenholdes med karakteren af modangrebet i SS-2309/2022, som isoleret set må have krævet en højere grad af skræk eller ophidselse end i TfK 2016.1467 Ø, fremstår dette som en mulig konklusion. Dette ses specielt i relation til, at PTSD netop er en lidelse hvor individets skræk eller ophidselse kunne nå unaturligt højt op, hvis en person udsættes for lignende situationer, som den der forårsagede lidelsen⁶⁰. I nedenstående dom blev en anden klinisk lidelse også tillagt væsentlig betydning, men var dog heller ikke nok til at opnå straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2

12.3 TfK 2005.3 Ø

Sagen omhandlede en mand (T), som under et ophold på en pub tildelte en anden mand (A) et slag i ansigtet med et ølglas. Slaget forvoldte brud på næsen og en snitskade på øret, der krævede syning. Episoden skete efter en konfrontation mellem de to, hvor T ifølge forklaringerne muligvis forinden var blevet slået én gang af A med flad eller knyttet hånd.

T blev tiltalt for vold af særlig rå, brutal eller farlig karakter efter straffelovens § 245, stk. 1. Han nægtede sig skyldig og påberåbte sig, at hans handling var en reaktion fremkaldt af A's angreb, og at den derfor måtte være straffri efter straffelovens § 13, stk. 1 eller stk. 2. Under sagen blev det dokumenteret, at T led af Tourette-syndrom, og der forelå en erklæring fra en speciallæge, som forklarede, at personer med Tourettes i visse overrumplende faresituationer kan reagere med impulsive og uproportionale handlinger, som de ikke har fuld kontrol over.

⁶⁰ Poul Videbech (opdateret d. 27-10-2023), *Posttraumatisk stressforstyrrelse*, Sundhed.dk

Byretten lagde til grund, at T med forsæt havde tildelt A et slag i ansigtet med et ølglas. Uanset om T havde været udsat for et slag forinden, fandt retten ikke, at betingelserne for lovligt nødværge efter § 13, stk. 1, eller straffrihed efter stk. 2 var opfyldt. T blev derfor dømt og straffet med 50 dages ubetinget fængsel.

Ved landsretten blev byrettens skyldsvurdering stadfæstet. Retten anerkendte, at det ikke kunne udelukkes, at T havde modtaget et slag forud for hændelsen, men dette ændrede ikke ved, at hans voldelige reaktion i form af et slag med ølglas mod ansigtet af A gik langt ud over, hvad der kunne anses som nødvendigt eller forsvarligt. Seks ud af seks voterende fandt således ikke grundlag for at anvende § 13, stk. 2, og tiltalte blev dømt i overensstemmelse med byrettens vurdering.

Det bemærkelsesværdige ved landsrettens dom er, at flertallet, trods afvisningen af straffrihed efter straffelovens § 13 stk. 2, alligevel fandt grundlag for at gøre straffen betinget uden vilkår om samfundstjeneste. Dette blev særligt begrundet med henvisning til erklæringen om T's Tourettes syndrom og den mulige effekt, denne neurologiske tilstand kunne have haft på hans evne til at regulere impulsive handlinger i en stressende og truende situation. Fire ud af seks voterende ved landsretten fandt, at det ikke kunne udelukkes, at sygdommen havde medvirket til den voldelige reaktion, og at dette, sammen med tiltaltes personlige forhold, var tilstrækkeligt til at begrunde en betinget straf.

T's Tourette-syndrom var ikke i sig selv tilstrækkeligt til at begrunde en så uproportional overskridelse i det nødvendige og forsvarlige. Men sygdommens karakter og dokumenterede effekt på impulsregulering og evne til at reagere passende i stressede og farlige situationer, blev alligevel vægtet som en formildende omstændighed, der kunne begrunde en betinget dom.

Af dommen kan altså udledes, at dårlige forudsætninger for tiltaltes evne til at vurdere en proportionel handling ikke alene kan resultere i straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2. Der må stadig være krav om et angreb af en hvis egnethed til fremkaldelse af den fornødne skræk eller ophidselse

12.4 Delkonklusion

De tre domme SS-2309/2022, TfK 2016.1467 Ø og TfK 2005.3 Ø illustrerer, hvordan domstolene forholder sig til personer med nedsatte mentale eller kognitive forudsætninger ved vurderingen af, om en overskridelse af nødværgeretten kan anses som rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse.

Fælles for alle sagerne er, at tiltalte havde en særlig personlig eller psykisk baggrund, der kunne tænkes at påvirke evnen til at reagere afmålt og kontrolleret i pressede eller truende situationer. I

SS-2309/2022 blev der lagt vægt på tiltaltes autisme og på hans særlige behov for forudsigelighed, struktur og følelsesmæssig tryghed. Retten anerkendte, at hans reaktion ved modhandlingen var stærkt præget af en psykologisk baggrund, som gjorde det vanskeligt for ham at håndtere situationen rationelt. Dette medførte, at selv en objektivt set betydelig og farlig modhandling (seks knivstik med dødelig udgang) blev anset for rimeligt begrundet i den fremkaldte skræk eller ophidselse, og T blev derfor frifundet efter § 13, stk. 2.

I TfK 2016.1467 Øvar tiltalte en ældre mand med alvorlige hjerteproblemer, som tidligere havde været udsat for et hjemmerøveri med efterfølgende overfald. Han affyrede et skud mod en indtrængende, som dog ikke havde udvist direkte truende adfærd. Retten vurderede, at T's helbredsmæssige og traumatiske baggrund ikke var tilstrækkelig til at bringe hans modhandling ind under § 13, stk. 2. Det må udledes, at retten i denne sag tillagde situationens objektive karakter (den manglende truende adfærd fra angriberen) større vægt end tiltaltes subjektive og helbredsmæssige begrænsninger. Vurderingen blev dermed langt mere objektiviseret end i SS-2309/2022.

Dommen TfK 2005.3 Ø falder et sted mellem de to øvrige. Tiltalte, som led af Tourettes syndrom, blev dømt for vold med ølglas, men retten anerkendte, at hans sygdom kunne have haft betydning for hans impulsivitet og manglende selvkontrol. Disse forhold blev dog ikke tillagt vægt i selve nødværgevurderingen, og retten fandt ikke, at handlingen kunne rummes under § 13, stk. 2. Sygdommen fik dog indflydelse på strafudmålingen, idet straffen blev gjort betinget uden vilkår om samfundstjeneste. Dette viser også, at selv hvor de mentale forudsætninger ikke er tilstrækkelige til at føre til frifindelse, kan de alligevel virke som formildende omstændighed i sanktionsudmålingen.

Det fremgår tydeligt af alle tre sager, at vurderingen af mentale og psykiske afvigelser i forhold til § 13, stk. 2, altid vil bero på en konkret, skønsmæssig helhedsvurdering. Diagnoser som PTSD, autisme og Tourette-syndrom manifesterer sig forskelligt fra person til person og med forskellig grad af indflydelse på den enkeltes evne til at opfatte, vurdere og handle i en truende situation. En diagnose i sig selv er derfor ikke tilstrækkelig.

Det må i hver enkelt sag skulle vurderes, hvordan den konkrete dårlige forudsætning har indvirket på tiltaltes evne til at vurdere en nødvendig og forsvarlig handling og reagere derefter. Tilmed må fremlæggelse af den lægefaglige dokumentation for, at netop den aktuelle handling er i overensstemmelse med sygdommens mekanismer være et vigtigt element. Herudover må disse forhold holdes op imod de generelle vilkår om proportionaliteten mellem angrebet og modhandlingen. Opsamlende må det udledes, at domstolene hverken konsekvent tillægger diagnoser eller tidligere traumer afgørende vægt, men foretager en samlet, konkret vurdering, hvor både angrebets karakter, tiltaltes sindstilstand og sygdommens effekt bliver afvejet.

13. Gode forudsætninger

Det vil i det følgende blive undersøgt, hvilken betydning det har for vurderingen efter straffelovens § 13, stk. 2, at en person i kraft af sit erhverv, uddannelse eller erfaring har særligt gode forudsætninger for at vurdere, om en handling er nødvendig og forsvarlig. Afsnittet tager udgangspunkt i tre sager, hvor de tiltalte var henholdsvis polititjenestemænd, butiksdetektiv og vagter, og hvor spørgsmålet var, om deres professionelle baggrund påvirkede retten i vurderingen af, om overskridelsen af nødværgeretten kunne anses for undskyldelig. Dommene berører også andre punkter, men fokus i de følgende analyser vil være på de gode forudsætninger.

13.1 U 2008.1299 Ø

Sagen har generelt et langt og kompliceret hændelsesforløb, hvorfor ikke alle sagens fakta bliver undersøgt i denne analyse. Der bliver i stedet holdt fokus på, hvilken indflydelse det havde på rettens vurdering af anvendelsen af straffelovens § 13, stk. 2, at T1 og T2 er polititjenestemænd.

Sagen omhandler to polititjenestemænd (T1 og T2) som havde fået til opgave at pågribe en person (F2), som var eftersøgt for drab. T1 og T2 blev informeret om, at F2 var farlig, bevæbnet og sandsynligvis påvirket. Politiet ønskede ikke at anholde ham i den lejlighed, hvor han befandt sig, af frygt for en voldelig reaktion, hvorfor opgaven gik ud på at anholde ham, når han forlod lejligheden. Han blev herefter observeret i en bil sammen med to andre, hvorefter betjentene indledte en eftersættelse i patruljebil. Flugtbilen kørte med høj hastighed og blev undervejs involveret i påkørsler af både politiets bil og andre parkerede biler. Da flugtbilen til sidst blev standset, steg begge betjente ud med trukne tjenestepistoler og forsøgte at standse føreren og få ham til at overgive sig. Flugtbilen satte dog igen i bevægelse, hvilket udløste et voldsomt og kaotisk forløb med gentagne skudafgivelser fra begge betjente.

Retten fandt det bevist, at T2 hoppede op på flugtbilens kølerhjelm, hvor han blev ramt af et sidespejl fra en parkeret varebil, og at han herfra affyrede to skud mod føreren. Da han faldt ned, affyrede han yderligere tre skud, herunder ét gennem bagruden og to fra jorden. Efterfølgende løb han efter bilen og afgav endnu to skud. T1 havde i mellemtiden forsøgt at trække føreren ud gennem vinduet og affyrede i alt 13 skud, heraf fire mens han stod ved bilens side og ni bagfra mod den kørende bil. Det samlede hændelsesforløb varede mindre end fem minutter.

T1 og T2 blev som følge af hændelsesforløbet og de affyrede skud tiltalt for overtrædelse af straffelovens § 246, jf. § 245, stk. 1, og § 252, stk.

Ved byretten blev resultatet, at både T1 og T2 skulle frifindes efter straffelovens § 13, stk. 2. Der blev her lagt til grund, at T1 og T2 befandt sig i en situation, hvor de var i livsfare under en del af forløbet. Trods dette muligvis ikke var tilfældet under hele hændelsesforløbet, så var situationen fortsat optrappet som følge af flugtbilens hensynsløse kørsel. Byretten lagde her til grund, at der måtte indrømmes T1 og T2 et spillerum for skønnet over, om de eller deres kollega var i fare. Et sådant spillerum indrømmes også almindelige personer, hvorfor rettens fremhævelse heraf muligvis kunne være et udtryk for et udvidet spillerum for skønnet hos dem som følge af deres erfaring med foretagelse af sådanne skøn. På baggrund af ovenstående vurderinger var også skud mod bagruden af bilen, hvor T1 ikke var i egentlig livsfare, omfattet af stk. 2, da disse var rimeligt begrundet i det samlede hændelsesforløbs fremkaldte skræk eller ophidselse.

Ved landsretten blev T1 og T2's erhverv specifikt bragt op i begrundelsen for det fundne resultat. Der blev her også lagt til grund, at politimændene måtte indrømmes et vist skøn til vurderingen af situationen.

Dommen tager ikke umiddelbart stilling til, hvorvidt politimændenes erfaringer med lignende situationer måtte have påvirket den opståede skræk eller ophidselse. Dommen viser dog, at der muligvis tillægges politimænd et videre skøn i vurderingen af en proportionel og passende modhandling over for et angreb.

I dommen U 2013.986 H blev politiets gode forudsætninger for vurderingsevne også berørt. I denne sag blev det udtalt af landsretten, at *“En politimand må i kraft af sin uddannelse forventes at optræde roligt og behersket, men det kan ikke forventes, at han i livsfarlige situationer handler væsentlig anderledes end ethvert andet fornuftigt menneske”*. Denne sag omhandlede dog primært en lang række andre elementer end nødværge, hvorfor sagens omstændigheder ikke vil blive yderligere analyseret her.

Samlet ligger ovenstående betragtninger op til at vurdere, at politiet nok som følge af deres uddannelse og erfaringer i mange situationer må forventes at opleve en lavere grad af skræk eller ophidselse ved fremkaldte angreb end en almindelig person. Dog vil de muligvis også have en videre mulighed for skønsbetragtning af proportionelle modhandlinger, hvorfor der måske ikke er grund til at antage, at politiet samlet vurderes meget forskelligt fra almindelige borgere i nødretlig forstand.

I nedenstående domme blev uddannelse og erfaring hos butiksdetektiv og vagt også tillagt en vis betydning for graden af den subjektive oplevelse af skræk eller ophidselse.

13.2 U 2002.1913 Ø

Sagen omhandlede to ansatte i detailhandlen, en butiksdetektiv (T1) og en centervagt (T2), som sammen tilbageholdte en kunde (A) i et indkøbscenter. T1 havde pågrebet A under mistanke for butikstyveri, men det viste sig, at A var i besiddelse af en gyldig kassebon. T1 undskyldte over for A, men denne blev efterfølgende meget højroset, aggressiv og krævede, at undskyldningen blev formidlet offentligt til de tilstedeværende kunder. Da T1 nægtede dette, eskalerede situationen yderligere. A tog flere gange fat i T2, og denne forsøgte uden held at få ham ud af butikken. I fællesskab lagde T1 og T2 derfor A ned på gulvet, vred hans arme om og satte håndjern på ham. A blev herefter ført ind på et kontor og forblev i håndjern, indtil politiet ankom 13 til 20 minutter senere.

Byretten fandt, at der var udøvet vold mod A, at der var tale om frihedsberøvelse, og at gerningsindholdet i straffelovens § 244 og § 261, stk. 1, var opfyldt. Retten lagde til grund, at T1 og T2 på grund af deres uddannelse og stilling burde have bevaret ro og overblik, og at de ikke burde have ladet situationen udvikle sig på den måde. Der blev lagt vægt på, at de tiltalte kunne have anvendt mindre indgribende midler, eksempelvis ved blot at bede A forlade stedet og tilkalde politiet. På baggrund heraf blev T1 og T2 dømt til 30 dages betinget fængsel.

Landsretten ændrede byrettens dom og frifandt begge tiltalte med henvisning til straffelovens § 13, stk. 2. Retten lagde til grund, at T1 og T2 havde en pligt til at forsøge at opretholde ro og orden og derfor ikke blot kunne trække sig tilbage. Det blev samtidig anerkendt, at de i kraft af deres ansættelsesforhold burde kunne bevare overblikket også i tilfælde, hvor en kunde bliver aggressiv. Ikke desto mindre fandt retten, at det i den konkrete situation, hvor A optrådte voldsomt og nægtede at forlade butikken, havde været rimeligt begrundet i hans opførsel, at T1 og T2 handlede som de gjorde.

Dommen viser, at ansættelsesforhold og faglig baggrund kan indgå som moment i vurderingen af, hvad en person burde have formået at håndtere. Men samtidig illustrerer den, at en professionel baggrund ikke nødvendigvis afskærer en person fra at påberåbe sig straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2. Tværtimod kan det i visse tilfælde anerkendes, at også personer med træning og erfaring kan miste overblikket i en uforudsigelig og truende situation. Dommen tyder derfor på, at der ikke nødvendigvis gælder en skærpet vurderingsnorm for personer i sådanne stillinger, men at deres faglige forudsætninger indgår som en del af den samlede helhedsvurdering.

Lignende overvejelser blev gjort i nedenstående dom, hvor tiltalte også var en vagt. Her blev tiltalte dog fundet straffri.

13.3 TfK 2012.436 V

Sagen omhandlede en centervagt (T), som under udførelse af sit arbejde blev involveret i en fysisk konfrontation med en person (F), i et butikscenter. Episoden opstod, da T's kollega (A) henvendte sig til F's kvindelige ledsager, som A mente havde begået butikstyveri. F reagerede voldsomt og skubbede A hårdt i brystet. T, som netop var ankommet, så dette og greb ind for at støtte kollegaen. Efter et nyt udfald fra F fik T og A i fællesskab F ned på gulvet, hvor de forsøgte at pacificere ham.

T fastholdt F med et greb, hvor armene lå omkring F's overkrop og hals. Ifølge lægelig dokumentation havde dette greb en sådan varighed og kraft, at det medførte punktformede blødninger i øjnenes bindehinder og medførte livsfare hos F. T blev derfor tiltalt for overtrædelse af straffelovens paragraf 245, stk. 1.

Byretten fandt, at det anvendte greb gik ud over, hvad der kunne anses for nødvendigt og forsvarligt, og dømte T til 60 dages betinget fængsel med vilkår om samfundstjeneste. Retten anerkendte, at T som vagt havde haft ret til at gribe ind for at opretholde ro og orden og for at bistå kollegaen under angrebet fra F. Det blev dog vurderet, at selve halsgrebet overskred grænsen for lovligt nødværge, og at overskridelsen ikke kunne begrundes i den opståede skræk eller ophidselse.

Landsretten stadfæstede byrettens resultat og lagde vægt på, at T har kunnet indse, at et sådant greb var farligt. Det blev derfor ikke fundet, at han kunne opnå straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 1 eller stk. 2. Retten nævner dog ikke specifikt, hvorvidt T's erhverv som vagt måtte have en indflydelse på hans evne til at vurdere farligheden af sin modhandling. Det kan derfor næppe udledes, at der gælder en generel skærpelse i vurderingen af, om en vagts reaktion var nødvendig og forsvarlig. I ovenstående dom U 2002.1913 Ø fandtes muligvis en sådan skærpelse. Vægten i den dom blev dog delvist lagt på vagternes uddannelse, hvorfor en mulig udledning af sammenligningen kan være, at der ikke gælder en generel skærpelse for vagter i forhold til almindelige personer, men at der måske gælder en skærpelse for personer, som i kraft af uddannelse, erfaring eller andre særlige forudsætninger har gode forudsætninger for at vurdere nødvendigheden og forsvarligheden af en modhandling.

13.4 Delkonklusion

De tre domme, henholdsvis U 2008.1299 Ø, U 2002.1913 Ø og TfK 2012.436 V, belyser, hvordan retten forholder sig til personer, der i kraft af deres erhverv eller erfaring må anses for at have særligt gode forudsætninger for at vurdere nødvendigheden og forsvarligheden af en modhandling i en presset situation.

I U 2008.1299 Ø blev to polititjenestemænd frifundet med henvisning til straffelovens § 13, stk. 2. Retten anerkendte, at de i kraft af deres funktion var under et vist pres og måtte handle hurtigt og under stor fare. Der blev ikke udtrykkeligt lagt vægt på, at deres erfaring som politifolk stillede dem under en skærpet vurdering. Tværtimod syntes retten at acceptere, at deres særlige forudsætninger ikke udelukkede, at de kunne komme i en tilstand af skræk eller ophidselse. Politifolkenes faglige baggrund førte muligvis snarere til, at de blev indrømmet et udvidet skøn i vurderingen af, om de eller deres kollega var i fare.

I U 2002.1913 Ø om to vagter i detailhandlen, blev det i byretten fremhævet, at de i kraft af deres uddannelse burde have kunnet bevare overblikket. Dette indgik i grundlaget for en domfældelse. Landsretten ændrede dog afgørelsen og frifandt begge med henvisning til § 13, stk. 2. Retten anerkendte, at T1 og T2 i deres funktion ikke blot kunne trække sig, men måtte reagere på situationen. Retten fremhævede dog samtidig, at de burde have kunnet bevare overblikket, hvilket tyder på, at deres professionelle baggrund blev inddraget i den samlede vurdering. De til grund lagte udtalelser fra domstolen peger dog på, at en professionel baggrund ikke nødvendigvis fører til en skærpet norm, men vurderes i lyset af den konkrete faresituation.

TfK 2012.436 V vedrørte en vagt, der ved fastholdelse anvendte et halsgreb, som blev anset for farligt og overskridende af nødværgeretten. Også her anerkendte retten, at T havde ret til at gribe ind, men det blev tillagt vægt, at han burde have indset farligheden ved grebet. Det blev ikke udtrykkeligt tillagt betydning, at T var vagt, og det blev heller ikke nævnt, om hans erhverv medførte en særlig pligt til at reagere anderledes. Derfor kan det næppe udledes, at der gjaldt en skærpet norm alene som følge af hans erhverv.

På tværs af de tre domme ses det, at retten i en eller anden form har forholdt sig til de pågældendes funktion og professionelle baggrund. Det fremstår dog ikke som om, at der gælder en entydig og generel skærpet norm for personer med særligt gode forudsætninger. Tværtimod må det antages, at vurderingen sker ud fra en konkret helhedsbetragtning, hvor uddannelse og erfaring kan være relevante momenter, men ikke nødvendigvis udslagsgivende.

Det fremgår samlet, at personer med gode forudsætninger for at handle proportionelt i pressede situationer hverken automatisk bedømmes hårdere eller fritages for ansvar. Derimod indgår deres baggrund i vurderingen af, om de i den konkrete situation med rimelighed kunne forventes at reagere mindre ekstremt end en almindelig person.

14. Konklusion

Straffelovens § 13, stk. 2, åbner mulighed for straffrihed, selv når en modhandling har overskredet grænserne for lovligt nødværge efter stk. 1, hvis overskridelsen kan anses for rimeligt begrundet i den ved angrebet fremkaldte skræk eller ophidselse. Denne bestemmelse udtrykker en anerkendelse af det menneskelige reaktionsmønsters begrænsninger i pressede og farlige situationer, og bygger på en konkret og skønsmæssig vurdering, hvor flere elementer indgår.

Domsanalyserne i projektet viser, at domstolene i vurderingen efter § 13, stk. 2, lægger vægt på en række gennemgående faktorer: modhandlingens proportionalitet i forhold til angrebets karakter, skadens omfang, angriberens fysiske overlegenhed, graden af fejlopfattelse, om handlingen har været forberedt, samt varigheden og intensiteten af den skræk eller ophidselse, der fremkaldes ved angrebet. Jo mere vidtgående overskridelsen af nødværgeretten er, desto højere krav stilles der til intensiteten af den fremkaldte skræk eller ophidselse for at opnå straffrihed.

Særligt den tidsmæssige afstand mellem angreb og modhandling spiller en væsentlig rolle. Jo længere tid der går, desto vanskeligere bliver det at godtgøre, at handlingen var en spontan reaktion i skræk eller ophidselse. Et centralt spørgsmål er her, hvor længe denne tilstand kan vare ved, og om den kan opretholdes i en sådan grad, at den endnu kan begrunde straffrihed ved en forsinket modreaktion. Domstolene synes her at anlægge en konkret vurdering, hvor både kontinuitet og intensitet indgår, uden at der dog tegner sig faste retningslinjer for, hvor længe skræk eller ophidselse kan opretholdes.

Det andet væsentlige aspekt af specialets problemformulering angår betydningen af den tiltaltes individuelle evne til at vurdere nødvendighed og forsvarlighed. Her viser praksis, at retten i et vist omfang inddrager både gode og dårlige mentale forudsætninger i vurderingen efter § 13, stk. 2. Dårlige forudsætninger, såsom PTSD, autisme og Tourettes syndrom, kan påvirke retten til at anlægge en mere forstående tilgang til overskridelsen, men det er ikke diagnosen i sig selv, der er afgørende. Det afgørende bliver, i hvilket omfang den konkrete psykiske tilstand har påvirket den tiltaltes evne til at reagere passende i den pågældende situation. Samtidig spiller lægefaglig dokumentation og sammenhæng med sygdommens mekanismer en central rolle.

Omvendt peger analysen af personer med gode forudsætninger, herunder politi, vagter og andre med træning i konflikthåndtering, på, at der ikke nødvendigvis sker en skærpet vurdering alene på baggrund af deres professionelle baggrund. Tværtimod viser visse afgørelser, at domstolene i nogle tilfælde udviser forståelse for, at også professionelle i en presset og farefuld situation kan handle i skræk eller ophidselse på samme vilkår som almindelige personer. Der ses derfor ikke et entydigt mønster i, at sådanne personer bedømmes strengere, men heller ikke, at deres baggrund nødvendigvis

taler til deres fordel. Det er stadig situationens konkrete omstændigheder, der er afgørende for udfaldet.

Sammenfattende må det konkluderes, at grænsen for straffrihed efter straffelovens § 13, stk. 2, ikke er fast, men beror på en helhedsvurdering, hvor både angrebets og modhandlingens karakter, tidsmæssige forhold, og den tiltaltes psykiske og erfaringsmæssige forudsætninger vægtes forskelligt fra sag til sag. Domstolene synes ikke at have fastlagt klare principper, men balancerer i stedet mellem objektive og subjektive hensyn, hvilket gør området præget af høj konkret skønsudøvelse og et vist fortolkningsrum.

15. Litteraturliste

15.1 Love

- straffelovens - LBK nr 1145 af 05/11/2024
- Våbenloven - LBK nr 1736 af 26/08/2021
- Politiloven - LBK nr 1270 af 29/11/2019
- Retsplejeloven - LBK nr 1160 af 05/11/2024

15.2 Bøger

- Carsten Munk hansen, *Retsvidenskabsteori*, 2. udgave Djøf Forlag, 2018
- Peter Garde, *Nødværge i fortid og nutid*, 1. udgave, Djøf Forlag, 2024
- Trine Baumbach, Thomas Elholm, *Strafferettens almindelige del*, 2. udgave, Djøf Forlag
- Lars Bo Langsted, Birgit Feldtmann og Lene Wachter Lentz, *Strafferettens almindelige del*, 7. udgave, Karnov Group Denmark, 2024
- Lasse Lund Madsen, Gorm Toftegaard Nielsen, *Strafferet 1*, 5. udgave, Djøf Forlag 2019

15.3 Hjemmesider

- [Karnovgroup.dk](https://www.karnovgroup.dk), *straffelovens noter til § 13*, <https://www.karnovgroup.dk> (sidst besøgt d. 14-05-2025)
- Poul Videbech (opdateret d. 27-10-2023), *Posttraumatisk stressforstyrrelse*, <https://www.sundhed.dk/borger/patienthaandbogen/psyke/sygdomme/oevrige-sygdomme/post-traumatisk-stressforstyrrelse/> (sidst besøgt d. 12-05-2025)

- Per Ole Torvald Träskman (opdateret d. 03-10-2024), *legalitetsprincippet*, <https://lex.dk/legalitetsprincippet> (sidst besøgt d. 14-05-2025)

15.4. Artikler

- U.1985B.285, Niels Garner, *Om fortolkningen af straffelovens § 13, stk. 2*

15.5 Ugeskrift for Retsvæsen

- U 1969.196/1 V
- U 1978.273 Ø
- U 1979.199 H
- U 1986.251 Ø
- U 2002.1913 Ø
- U 2005.2574 V
- U 2007.2219 H
- U 2008.1299 Ø
- U 2010.2129/2 H
- U 2013.986 H
- U 2019.1874 V

15.6 Tidsskrift for Kriminalret

- TfK 2005.3 Ø
- TfK 2003.622 Ø
- TfK 2008.736 Ø
- TFK 2008.876 Ø
- TfK 2010.134/2 V
- TfK 2012.436 V
- TfK 2015.143 V
- TfK 2016.1467 Ø
- TfK 2016.887 V
- TfK 2017.464/2 V
- TfK 2018.127 Ø
- TFK 2019.1008 V
- TfK 2019.954/2 V

- Tfk 2024.212 Ø

15.7 Den offentlige domsdatabase

- SS-2309/2022

16. Bilag

- Procesplan og Procesafsnit

(Se vedhæftede bilag i Onlineeksamen)